

Mgr Joanna Pracka
Mgr Tomasz Sztajerwald
*Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie*

MĘSKOŚĆ W TRZECH WYMIARACH SPOŁECZNYCH: MĘŻCZYZNY, MĘŻA I OJCA W PERCEPCJI STUDENTÓW I STUDENTEK

Wprowadzenie

Model męskości, jej percepcja i realizacja nieustannie ewoluowały na przestrzeni wieków. Inaczej męskość realizowała się w społeczeństwach pierwotnych, inaczej w starożytności czy czasach średniowiecza, jeszcze inaczej w czasach nowożytnych czy współcześnie. Z męskością związane były pewne role, które także zmieniały się z upływem czasu. Ideał męskości akceptowany w jednej epoce często kwestionowany był w innej. Wydaje się jednak, że nigdy wcześniej męskość nie była tak dyskutowana, jak ma to miejsce w czasach współczesnych, co w opinii wielu autorów wiąże się ze swego rodzaju kryzysem męskości (por. np. Melosik, 2006; Radomski i Truchlińska, 2008). Kryzysu tego można upatrywać w wielu czynnikach. Należą do nich między innymi silne ruchy feministyczne, trend psychologii *gender* (podważającej naszą tożsamość płciową jako coś stałego i trwałego), obserwowana redefinicja ról społecznych pełnionych przez kobiety i mężczyzn oraz kryzys jaki przeżywa tradycyjny model rodziny. Przekaz na temat męskości jaki otrzymujemy za pośrednictwem mediów jest często pełen sprzeczności: mężczyzna jest przedstawiany raz przez pryzmat swojej delikatności i zadbania, innym razem przez pryzmat takich cech jak siła i twardość. Często pisze się o tym, że rośnie liczba mężczyzn dotkniętych syndromem „Piotrusia Pana”: dużego chłopca (*puer aeternus* - wiecznego chłopca, używając języka jungistów) uciekającego przed trudnościami, który nie chce dorosnąć z powodu lęku przed odpowiedzialnością. Niekiedy zwraca się także uwagę na to, że nawet w wyglądzie zewnętrznym lansowane są trendy kształtujące mężczyznę jako dużego chłopca żyjącego bez zobowiązań. Coraz częściej pojawiają się radykalne głosy mówiące o puerylizacji kultury, w której żyjemy (Cieniuch, 2008).

Słownik języka polskiego określa męskość jako „ogół cech właściwych mężczyźnie, charakterystycznych dla mężczyzny” (Auderska, Łempicka i Skorupka, 1996). Chcąc dookreślić męskość trzeba podjąć refleksję nad tym kim jest mężczyzna, jak realizuje się w rolach życiowych niezależnie od tego czy role te są uwarunkowane biologią, czy wpływem społecznym. Męskość realizuje się w takich podstawowych wymiarach jak bycie mężczyzną jako takim, a także bycie mężem i ojcem. Wymiary te w sposób najpełniejszy pozwalają opisać męskość, gdyż są poszczególnymi formami jej realizacji.

Męskość (zresztą tak samo kobiecość) najczęściej ujmowana jest z perspektywy biologicznej lub z perspektywy społeczno-kulturowej. Ujęcie biologiczne rozpatruje męskość jako konsekwencję czysto biologicznego rozwoju – jako realizację, w ciągu całego życia tego, co zapisane jest w chromosomach płodu płci męskiej i co ujawnia się w trakcie dalszego rozwoju mężczyzny. Według tego podejścia czynniki biologiczne stanowią niejako matrycę, według której uruchamiają się procesy kształtujące tożsamość płciową i męskość właśnie (Rękoś i Waszyńska, 2004). Decyduje o tym kariotyp: osoby z kariotypem XY są zazwyczaj mężczyznami, natomiast osoby z kariotypem XX – kobietami (Kimura, 2006). Jest jednak także wielu naukowców, którzy rozpatrują płęć w kategoriach społeczno-kulturowych. Według nich płęć w wymiarze biologicznym jest przekształcana poprzez wpływ społeczny w płęć, będącą swoistym atrybutem człowieka, naznaczoną kulturowo oraz społecznie. Te socjologiczne uwarunkowania prowadzą w konsekwencji do wchodzenia w tzw. role płciowe. Płęć fenotypowa (Reber i Reber, 2005), związana z wyglądem zewnętrznym, tym, co jest zauważalne i obserwowalne, jest tylko konstruktem, podstawą czy szkieletem, na którym nadbudowują się założenia, zachowania i praktyki związane z kulturą. Są one przypisywane zwyczajowo jako zachowania męskie bądź kobiece. Co więcej, niektórzy twierdzą, że nie należy rozróżniać płci biologicznej od kulturowej, gdyż tożsamość płciowa jest kwestią sposobu jej prezentacji, a nie pokazuje naturalnego stanu rzeczy. Innymi słowy, w takiej skrajnej optyce nie ma obiektywnie mężczyzny bądź kobiety, są tylko osoby, które w wyniku uformowania przez kulturę i społeczeństwo nazywane są mężczyznami bądź kobietami; ciało jest tylko środkiem do wyrażenia swojej płci. W dzisiejszych czasach wymiar płci kulturowej (z angielskiego *gender*) wzbudza coraz więcej zainteresowania. Być może dzieje się tak w związku z demokratyzacją życia, tendencją do zrównywania statusu kobiet i mężczyzn w życiu społecznym oraz politycznym czy w kontekście walki ze stereotypami (Pankowska, 2005).

Określenie *gender* pochodzi z języka angielskiego. Różnicuje on słowa *sex* i *gender* na opisywanie rzeczywistości płci. *Sex* oznacza płeć w kategorii biologicznej – męską lub żeńską, natomiast *gender* – opisuje rodzaj, czyli psychiczną bądź społeczną kondycję bycia osobnikiem rodzaju męskiego lub żeńskiego (Mandal, 2004). Według Sandry Bem (2000), męskość i kobiecość to raczej soczewki kultury (*cultural lenses*), poprzez które spostrzegamy rzeczywistość i ludzi a nie wymiary osobowości człowieka. W takim ujęciu płeć nie jest zbiorem cech osobowości, ale raczej osadzonym w kulturze schematem i strukturą, które nadają znaczenie i spójność doświadczeniom indywidualnym, kierując zachowaniem jednostki zgodnie z przyjętą rolą.

1. Rola ojca w kształtowaniu się męskości syna

Niezaprzeczalnym faktem jest to, że nowonarodzone dziecko płci męskiej jest chłopcem, o czym świadczą pierwszorzędne cechy płciowe. Jednak nie można także zaprzeczyć, że zależnie od tego, w jakim środowisku będzie przebiegał jego rozwój, tak będzie się później kształtowała jego męskość. Wpływ na to będzie miało przede wszystkim najbliższe otoczenie – rodzina, wzór ojca oraz wzorce męskości funkcjonujące w jego najbliższym środowisku. W późniejszych latach życia wpływ ten zostanie uzupełniony przez wpływ szkoły i rówieśników oraz innych dorosłych – szczególnie płci męskiej – a także przez różne instytucje społeczne, mające wpływ na wychowanie. W końcu, dopełnieniem tego procesu może być wpływ lansowanych trendów i wzorce kulturowe propagowane przez media. Wszystko to wpływa w niejednakowym stopniu na kształtowanie się męskości, poprzez mniej lub bardziej świadome akceptowanie przez młodego chłopca, później mężczyzny, wzorców i postaw, które ten będzie asymilował i traktował jako swoje postawy i formy zachowania.

Męskość, w odróżnieniu od kobiecości, nie jest nadana raz na zawsze, lecz jest czymś, co mężczyzna musi nieustannie zdobywać i udowadniać (Badinter, 1993). U kobiet za umowny znak stawania się kobietą zwykło się przyjmować moment pierwszej miesiączki, u mężczyzn trudno znaleźć taki moment, o którym można powiedzieć, że stanowi on jasne rozgraniczenie i przejście ze stanu „bycia chłopcem” do stanu „bycia mężczyzną”. W związku z powyższym bardziej zrozumiałym staje się fakt, że owo stawanie się mężczyzną polega przede wszystkim na kształtowaniu odpowiednich cech, formowaniu charakteru, pielęgnowaniu pewnych ideałów i wartości tradycyjnie przypisywanych jako męskie.

Mały chłopiec przez pierwsze miesiące i lata życia ma z natury większy kontakt z matką niż z ojcem – to ona jest zwykle jego karmicielką i opiekunką. W związku z tym w toku rozwoju psychoseksualnego chłopiec uczy się określać siebie samego przede wszystkim poprzez negację w opozycji do matki. Małej dziewczynce łatwiej jest zdobywać kobiecość, gdyż naturalny i intensywny kontakt z matką jej to ułatwia; chłopiec natomiast musi niejako oduczyć się swoich cech kobiecych i oddzielić się od matki, aby poprzez owo oddzielenie oraz próbę identyfikacji z często odległym ojcem zdobyć męskość. Zbyt silny związek uczuciowy z matką i brak identyfikacji z ojcem może doprowadzić do zaburzeń w rozwoju psychoseksualnym dziecka. Owa skrajna symbioza z matką, nie pozwalając synowi niejako oddzielić się od ciała matczynego, implikuje zatarcie się granic własnego ja, powoduje, że dziecko w zmniejszonym stopniu przeżywa napięcia i konflikty, które są przecież potrzebne w rozwoju psychoseksualnym. To dopiero przez przerwanie tego symbiotycznego związku chłopiec może zacząć kształtować swoją męską osobowość. Efekt feminizacji małego chłopca „utrwali się, jeżeli ojciec nie przerwie tego związku swym jakościowo i ilościowo przeważającym oddziaływaniem na chłopca (Stoller, 1973, za: Badinter, 1993). Oczywiście jest, że nie chodzi tutaj o całkowite oddzielenie matki od syna. Pozytywny kontakt matki i małego chłopca może wpływać na kształtowanie się takich cech, jak opiekuńczość, czułość i przywiązanie, jednakże nadmierne i przesadne przedłużanie symbiozy między matką a synem powodować może zbytnią feminizację chłopca. Badania prowadzone przez Stollera nad transseksualistami pokazują, jak niebezpieczną jest nadmierna symbioza matki z synem.

W społeczeństwach pierwotnych (ale nie tylko), wykształciły się pewne rytuały inicjacyjne, które miały na celu wprowadzenie młodego chłopca w świat mężczyzn. Miały one różny przebieg, lecz ich wspólnym celem było po oddzieleniu chłopca od matki i świata żeńskiego, uczynienie z niego prawdziwego mężczyzny. Zwykle owo zdobywanie męskości dokonywało się poprzez podawanie się rozmaitym próbom, które poprzez walkę z samym sobą, przeżywanie bólu fizycznego i psychicznego, miały pomóc wzmocnić męskość młodego chłopca. Do czasów dzisiejszych rytuały inicjacyjne wprowadzające młodego chłopca w męskość przetrwały w niektórych społeczeństwach plemiennych. We współczesnych społeczeństwach zachodnich, w których rytuały inicjacyjne straciły swój sens, owo przekroczenie granicy oddzielającej chłopca od mężczyzny staje się coraz trudniejsze. Być może dlatego młodzi mężczyźni tworzą własne rytmy i testy męskości, aby zaznaczyć jakoś swoją pozycję w grupie i nie być uważanymi za małych chłopców. Stąd pojawiają się parodie prawdziwych rytuałów inicjacyjnych takie, jak na przykład „testy” polegające na

rywalizacji dotyczącej ilości wypitego alkoholu czy brawurowej jazdy autem; wszystko po to, by udowodnić przed innymi swoją siłę czy odwagę (Rybicki, 2008). Prawdziwa inicjacja miała na celu wyodrębnienie i ukształtowanie mężczyzny w każdym aspekcie – fizycznym, psychicznym i duchowym. Starszyzny plemienne czy mężczyźni przeprowadzający inicjację zwracali uwagę nie tylko na siłę fizyczną i wytrzymałość, ale także na hart ducha, siłę woli, wytrzymałość psychiczną. Stąd częste były próby polegające na wysyłaniu adepta na odludzie, gdzie, doświadczając zmęczenia, samotności i trudu, młody chłopak uczył się pokonywania strachu i panowania nad potrzebami ciała.

Tym, co dawniej pomagało w sposób naturalny kształtować męskość i wchodzić w przyszłości w role społeczne – męża i ojca – był fakt, że mężczyźni, szczególnie ojcowie, spędzali więcej czasu z dziećmi. Przed rewolucją przemysłową młody chłopiec przebywał przez długi czas ze swoim ojcem podczas zwykłych, codziennych czynności. Wszystko to powodowało, że mężczyźni byli o wiele bardziej zaangażowani w wychowywanie dzieci, uczyli je, troszczyli się o nie, wpajali im samodzielnie wiele umiejętności potrzebnych do życia (Biddulph, 2005).

Do około XIX wieku ojcowie jawili się jako gwarant stabilizacji rodziny, na co duży wpływ miało także spostrzeganie małżeństwa jako sakramentu, szczególnie w społeczeństwach katolickich (Arcimowicz, 2003). To właśnie w XIX wieku, wraz z rozwojem przemysłu pojawił się nowy fenomen – ojciec nie był już tak obecny w życiu rodziny i swoich synów jak niegdyś. Ojcowie, spędzający długie godziny w fabrykach zostawiali swoich synów pod opieką matek, pozbawiając ich tym samym męskich wzorców. To, co do tej pory przekazywano w sposób naturalny w procesie wychowania – honor, prawość, uczciwość, odpowiedzialność za słabszych – mogli przekazywać niejako fragmentarycznie i to w utrudniony sposób. Dwie wojny światowe w XX wieku, udział mężczyzn w walkach na froncie i ich nieobecność w wychowaniu dzieci jest podawana przez naukowców jako jedna z przyczyn zbytnej feminizacji wychowania chłopców tamtych czasów. O wpływie braku ojca na większą feminizację zachowań chłopców świadczyć mogą choćby wyniki badań nad dziećmi z rodzin marynarskich, przeprowadzone przez Tillerę (za: Krajewska, 2008). Wykazały one, że chłopcy z tych rodzin są mniej agresywni niż chłopcy z grupy kontrolnej i przejawiają elementy identyfikacji żeńskiej. Także falę zwiększonej przestępczości wśród małoletnich w latach 50 zeszłego wieku i przez to utrwalanie się nieprawidłowych wzorców męskości wśród młodzieży przypisuje się nieobecności ojca w rodzinie. Na przykład z analizy danych statystycznych, przeprowadzonej przez dr

Lorena Moshena z National Institute of Mental Health (za: McDowell, Wakefield, 1993) wynika, że nieobecność ojca odgrywa większą rolę w rozwoju przestępczości wśród nieletnich niż nędza, w której są oni wychowywani.

Bez wątpienia udział ojca w wychowaniu dziecka, niezależnie od płci, jest potrzebny zarówno do kształtowania się ich wzajemnej więzi, jak i prawidłowego rozwoju dziecka (Schon, 2002). Sugerują to wyniki badań nad rolą ojca przeprowadzone w ostatnim czasie. Raport z wyników badań przeprowadzonych w Izraelu nad relacjami ojców ze swoimi dziećmi potwierdza znaczenie kontaktów ojca z dzieckiem we wczesnym dzieciństwie. Jak podaje w swojej książce Dorota Pankowska (2005, s. 138), „zarówno ci ojcowie, którzy więcej czasu spędzali ze swoimi dziećmi, gdy były niemowlętami, jak również ci, którzy bawili się częściej z trzylatkami, uważali swoje dzieci za zdolniejsze i inteligentniejsze, bardziej je lubili i odczuwali większą dumę z ich osiągnięć w porównaniu z ojcami, którzy mało czasu poświęcali swoim dzieciom. Co więcej, dzieci mające więcej kontaktów z ojcami lepiej sobie radziły w przedszkolu niż potomstwo ojców obojętnych”. Szczególnie ważne jest to dla chłopców, którzy w pewnym okresie swojego życia potrzebują silnego męskiego wzorca, aby zastąpić identyfikację z matką identyfikacją z ojcem.

„Usunięcie” mężczyzn z procesu wychowania chłopców skutkuje tym, że chłopiec, który zdobywa swoją męską tożsamość poprzez oddzielenie się od wzorca kobiecego – matki – i poprzez wzorowanie się na ojcu, ma utrudnione zadanie. Jeśli dołączymy do tego liczbę rozbitych małżeństw czy nieobecnych psychicznie ojców w pełnych rodzinach, możemy zdać sobie sprawę, jak trudne może być kształtowanie męskości. Bardzo często zastępczą rolę spełnia tutaj szkoła i środowisko rówieśnicze – choć niekiedy ma ono rolę wiodącą, jeśli w rodzinie brakuje odpowiednich wzorców. To właśnie w szkole i wśród rówieśników młody chłopak nabywa nowych wzorców, które pomagają mu ukształtować w sobie męczyznę według wizji, jaka jemu wydaje się właściwa. Do tego w czasach dzisiejszych należy także zaliczyć wpływ mediów, w których lansuje się przecież pewne wzorce męskości. Według badaczy tematyki mediów, środki masowego przekazu spełniają różnorakie funkcje, wśród których niestety znajduje się także zamierzona manipulacja odbiorcami, dotycząca różnych dziedzin życia i obejmująca także wzory zachowań, wartości oraz style życia (wśród nich także wzorce dotyczące męskości), (Siemieńska, 1997). To wszystko wpływa na sposób, w jaki młodzi chłopcy kształtują w toku rozwoju swoją męskosc i jak wchodzą w określone role społeczne – męża i ojca.

Jakich wzorców zatem może uczyć się dziecko, szczególnie chłopiec, od ojca? Jak zauważa Jerzy Witczak (1987, s. 16) w swojej książce poświęconej tematyce ojcostwa, „obecność ojca w procesie wychowania jest nie tylko ważna i konieczna, ale praktycznie niemożliwa do zastąpienia. Ojciec bowiem dostarcza dziecku tych bodźców wzorów w jego rozwoju społecznym i moralnym, których matka nie może zupełnie lub w tak szerokim zakresie jemu oferować”. Kiedy mały chłopiec zaczyna zauważać różnice międzypłciowe, w sposób naturalny kieruje do ojca wyrażone najczęściej niewerbalnie pytanie „kim jestem?” To właśnie przez bliski kontakt ojca z synem, akceptację i miłość ojcowską, chłopiec otrzymuje odpowiedź na to pytanie i czuje się przynależnym do świata mężczyzn. Ze swej natury macierzyństwo zawiera element ścisłego kontaktu z dzieckiem; w przypadku ojca relacja ta opiera się bardziej na więzi duchowej, moralnej, wprowadzającej w świat zewnętrzny, wpływając na rozwój psychiki dziecka i jego osobowości (Jankowska, 2010). Oczywiście, stwierdzenie to nie oznacza, że matka nie ma żadnego wkładu w wychowanie dziecka i jego rozwój; badacze podkreślają po prostu różny wkład ojca i matki w rozwój dziecka, powodujący, że w konsekwencji kształtuje się pełniejszy, ubogacony człowiek. Męskość i ojcostwo są z natury różne od kobiecości i macierzyństwa. Ojciec jest osobą, która wychodzi dziecku naprzeciw jako ten „inny”, który nawet, jeśli w swoich działaniach wykazuje cechy macierzyńskie (jest opiekuńczy, czuły, miłujący, dobry), to jednak zachowuje się po męsku, inaczej, niż matka – w sposób komplementarny do niej (Walesa, 2001).

Mały chłopiec, wychowując się w rodzinie, w której ojciec uczestniczy w wychowaniu dziecka, przyswaja sobie sposoby zachowania i reakcje odpowiednie dla jego płci. Dokonuje się to przede wszystkim poprzez modelowanie. Poza modelowaniem, ważnym czynnikiem jest także identyfikacja, która jest ułatwiona, gdy ojciec jest obecny w wychowaniu dziecka i bierze bezpośredni udział w codziennych, osobistych kontaktach z dzieckiem. Ojciec w większym stopniu niż matka wprowadza niejako dziecko w świat zewnętrzny, pomaga dziecku przewycięzać egocentryzm, uczy odpowiedzialności i stwarza stymulatory rozwoju społecznego. Ojciec reprezentuje dla dziecka świat myśli, przedmiotów, prawa, ładu i dyscypliny, podróży i przygody – poprzez to wszystko jest on często tym, który wskazuje dziecku drogę w świat.

Jeśli proces identyfikacji z ojcem nie będzie zaburzony, czymś naturalnym wydaje się fakt, że mały chłopiec – a później dorastający mężczyzna – będzie nabywał cech i postaw reprezentowanych przez ojca i jego sposób funkcjonowania w świecie. Chłopiec taki ma szansę być

w kontakcie z innymi bardziej bezpośredni, łatwiej będzie podejmował się nowych zadań i odpowiedzialności, będzie podejmował trudne wyzwania i nie będzie bał się stawiać czoła rzeczywistości (Borowiec, 2009). Inni badacze dodają, że wpływ ojca, poza sferą społeczną, zaznacza się także w sferze moralnej – w odporności na pokusy, świadomości moralnej, ale też i w sferze emocjonalnej – może pomóc chłopcu w osiągnięciu opanowania emocjonalnego. Poza tymi sferami warto wyróżnić także sferę intelektualną – pozytywny kontakt z ojcem pozwala dziecku na lepsze przystosowanie szkolne. Rozwój w tych sferach w konsekwencji składa się na cechy, które w społeczeństwie zwykło się określać cechami typowo męskimi, jak na przykład: niezależność, opanowanie, dominacja, odwaga, aktywność, bezpośredniość i inne (Brannon, 2002).

Oprócz wpływu ojca i całego środowiska rodzinnego niebagatelne znaczenie w kształtowaniu wzorców męskości odgrywa wpływ rówieśników, szeroko pojętego środowiska pozarodzinnego (w tym szkoły), a także wpływ środków masowego przekazu.

2. Tradycyjne paradygmaty męskości

Do modelu tradycyjnego włącza się wszystkie te aspekty osobowości mężczyzny, które przebijały się do świadomości społecznej przez wieki i były kojarzone z zachowaniem typowo męskim oraz osobą mężczyzny. Niektórzy naukowcy (por. Doroba-Sawa, 2008), klasyfikują męskość tradycyjną, zawierając ją w pięciu archetypach: żołnierza, obrońcy granic, eksperta, żywiciela rodziny i pana (dziedzica). Można łatwo zauważyć, że taka klasyfikacja mocno zasadza się na rolach, jakie mężczyzna pełnił w przeszłości. Mężczyzna zwyczajowo był postrzegany jako osoba silna, niezależna, dominująca w rodzinie i odpowiedzialna za nią. Ponadto cechowała go pewna niezależność, był bardziej wykształcony (związane to było z utrudnionym dostępem kobiet do szkolnictwa) oraz cieszył się naturalnym bądź płynącym z tradycji autorytetem. Te i im pokrewne cechy przypisywane są jako cechy męskości tradycyjnie pojmowanej. Ten typ męskości przejawia się współcześnie głównie w dwóch podtypach: mężczyzny tradycyjnego (postrzeganego jako twardego, silnego i nie emocjonalnego) oraz żywiciela i opiekuna rodziny.

2.1. Typ mężczyzny tradycyjnego

Męskość pojmowana tradycyjnie rozumiana była jako dominacja i specjalizacja w określonych dziedzinach. Owa dominacja realizowała się na wiele sposobów: począwszy od dominacji fizycznej (mężczyzna ma być silny), poprzez dominację finansowo-społeczną (jest żywicielem i troszczy

się o dom, rodzinę), a na psychicznej skończywszy (jest mądrzejszy i inteligentniejszy od kobiety). Wynikało to między innymi z postrzegania mężczyzn i kobiet jako istot niejako sobie przeciwstawnych; męskość tak pojmowaną zdobywa się niejako poprzez całkowitą negację tego, co może być w mężczyźnie odbierane jako kobiece. Bliskie takiemu pojmowaniu męskości jest postrzeganie mężczyzny jako *macho*, czyli jako stuprocentowego mężczyzny. Co prawda termin ten, pochodzący z języka hiszpańskiego ma jeszcze inny odcień znaczeniowy, który istnieje równoległe do innych znaczeń: *macho* to nie tylko stuprocentowy mężczyzna w sensie swojej siły, zdolności i przebojowości, ale też mężczyzna władczy i sprawny seksualnie, niejako ludzka wersja zwierzęcego samca, który kobietę traktuje bardziej jako zdobycz niż partnerkę. Mężczyzna tradycyjnego typu jest także człowiekiem, który nie dopuszcza do siebie emocji. Zgodne jest to zresztą z zasadą, że mężczyźni nie przystoi zachowywać się jak kobieta ani posiadać cech kobiecych, a za taką właśnie uważa się emocjonalność. Mężczyzna ma być rzeczowy, racjonalny i stały emocjonalnie – czyli po prostu nie okazywać swoich emocji. Taki mężczyzna nie może pozwolić sobie na okazywanie swojej słabości, musi nieustannie rywalizować i walczyć o utrzymanie statusu silnego i niezwyciężonego, co może przejawiać się tym, że nieustannie będzie starał się testować swoją męskość. Aby mężczyzna czuł, że jego męskości nic nie zagraża, będzie musiał ciągle walczyć o potwierdzenie swej męskiej tożsamości, w kluczu negocjowania w sobie tego wszystkiego, co postrzegane jest jako kobiece oraz poprzez kultywowanie obrazu człowieka silnego, kompetentnego i dominującego.

2.2. Typ żywiciela i opiekuna rodziny

W sposób całkowicie naturalny taki obraz mężczyzny niejako przekłada się na role, jakie będzie on pełnił w momencie założenia swojej rodziny. Zrozumiałe jest, że jeśli mężczyzna pojmuje swoją męskość przez pryzmat dominacji oraz siły, to nawet jeśli nie przejawiają się one w agresji czy nie są wyrażane wprost, będą się realizowały pośrednio. W ten sposób mężczyzna, wpisujący się w tradycyjny paradygmat męskości w swoich rodzinach, czuje się – i często jest – głową rodziny. To on, jako racjonalny i silny, wie lepiej, co będzie dobre dla żony oraz dzieci. Chcąc utrzymać swoją pozycję, musi być stanowczy i konsekwentny. To do niego będzie należało ostatecznie słowo choć nie wyklucza to szacunku dla żony i dzieci. Czując się odpowiedzialnym za rodzinę, będzie starał się zapewnić jej byt, ale jednocześnie nie będzie się zbyt angażował w zwykłe prace domowe, gdyż jest to domena kobiet, a jego rolą jako mężczyzny jest zapewnienie

finansowania tego domu. Kobieta, jeśli ma pracować zarobkowo, nie powinna czynić tego kosztem opieki nad domem i dziećmi. Najlepiej jednak będzie, jeśli nie będzie podejmowała pracy – w takim układzie mężczyzna czuje się bezpieczniej, gdyż zaspokaja swoją potrzebę dominacji (to on zapewnia finanse na funkcjonowanie rodziny), a zajęcia typowo kobiece zostają domeną kobiety. Co więcej, jeśli sytuacja się odwróci (to kobieta będzie pracowała, podczas gdy mężczyzna będzie np. bezrobotny lub będzie zarabiał mniej), będzie to rodziło jego frustrację oraz spadek poczucia własnej wartości. Jest to prostym przełożeniem faktu, że taka sytuacja wprost neguje potrzebę dominacji i jest pośrednio przyczyną utraty pewnej strefy wpływów.

Jak zatem przejawiać się będzie realizacja tego paradygmatu w odniesieniu do roli ojca? Wielu badaczy uważa, że mężczyzna pojmujący w sposób tradycyjny swoje role społeczne, będzie podkreślał swoją władzę i dominację nad pozostałymi członkami rodziny. Przede wszystkim będzie stanowczy, konsekwentny i racjonalnie działający. Uważając, że wychowanie dzieci jest domeną kobiet, mężczyzna będzie angażował się w wychowanie potomstwa tylko na tyle, na ile jest to niezbędne. W zachowaniu się wobec dzieci ojcowie tacy charakteryzują się większą surowością, stawiają im wymagania, są konsekwentni, a także dość rygorystyczni. Nie wchodząc w zależności historyczne, warto jednak wspomnieć, że tradycyjny typ ojcostwa jest w pewnym stopniu odbiciem stylu patriarchalnego, w którym ojciec był ostateczną instancją, autorytetem, osobą, z którą nie można dyskutować, ale należy przyjąć jego zdanie jako niepodważalne. Przekłada się to także na związek emocjonalny i styl wychowania – ojcowie tacy są postrzegani jako chłodni, oddaleni, rygorystyczni, skoncentrowani na przestrzeganiu zasad. Ich zachowanie cechuje emocjonalna lub nawet fizyczna nieobecność – niekiedy mężczyzna taki nawet nie chce nawiązywać głębszej relacji z dziećmi poza minimum niezbędnym do poprawnego funkcjonowania w roli ojca (Chmura-Rutkowska, Ostrouch, 2007).

3. Współczesne paradygmaty męskości

Analizując procesy zachodzące w społeczeństwie, o których pokrótce wspomniano już w innych miejscach tej pracy, a także wpływ ruchów emancypacyjnych, myśli postmodernistycznej oraz oddziaływanie psychologii humanistycznej, można zauważyć, jak bardzo wpłynęły one na wszechobecnie niegdyś panujący tradycyjny wzorzec męskości. Wzorzec ten akcentował przede wszystkim dominację, agresję, specjalizację w określonych dziedzinach, dualizm ról płciowych i nieprzenikanie się świata

żeńskiego i męskiego. Nowy paradygmat zaś podkreśla równość i partnerstwo kobiet i mężczyzn, dodając do tego pojęcie komplementarności płci zamiast ich opozycyjności oraz androgyniczność. Cechy te zakładają, że współczesny mężczyzna nie powinien dominować nad kobietą i rodziną, ale wraz z nią współdziałać. Ma prawo eksponować swoje cechy pojmowane tradycyjnie jako męskie, jak również te, które tradycyjnie przypisuje się kobietom – czyli empatię, wrażliwość, czułość czy delikatność. Współcześnie rozwijająca się filozofia *gender* z kolei bardzo silnie akcentuje twierdzenie, że różnice między kobietami a mężczyznami są wytworem tylko i wyłącznie kulturowym. Wszystko to powoduje, że współcześnie pojmowany paradygmat męskości jest całkowicie odmienny od tradycyjnego.

Tym, co w ujęciu współczesnym jest charakterystyczne, to fakt, że trudno dziś w ogóle zdefiniować, na czym ma polegać męskość. O ile w tradycyjnym ujęciu męskość była postrzegana niejako w opozycji do kobiecości, to dziś, gdy do zasobu określników definiujących współczesnego mężczyznę włącza się także cechy niegdyś pojmowane jako typowo kobiece, trudno jest definitywnie określić, na czym owa współczesna męskość ma polegać. Wymaga się więc od niego, aby miał osobowość androgyniczną – czyli ma być nadal twardy, silny, zdecydowany, zaś z drugiej – czuły, empatyczny, wyrażający swoje emocje, niedominujący, lecz współpracujący z kobietą. Próby kombinacji tych cech spowodowały, że w ostatnich latach widzieliśmy lansowane, szczególnie w mediach, typy męskości, które miały być wzorem dla współczesnych mężczyzn. Każdy z nich miał inne natężenie cech uważanych za męskie bądź kobiece. Niektóre wzorce oscyływały na granicy zniewieściałego mężczyzny, począwszy od lansowanego typu metroseksualny, poprzez mężczyznę określanego jako uberseksualista, mężczyznę heteropolitalnego, a na typie softmacha kończąc. Cechą charakterystyczną owych wzorców była ich efemeryczność – często były one hitem jednego sezonu, jednakże stanowiły w jakiejś mierze odzwierciedlenie pewnych idei oraz nurtów, stąd warto byłoby się im pokrótce przyjrzeć.

3.1. Typologie współczesnych mężczyzn

W badaniach prowadzonych w ramach *gender studies* wskazuje się coraz częściej na korzyści, jakie odnosi mężczyzna otwierający się na swoją sferę emocjonalną, ukazuje się wartość androgynicznych zachowań, a nawet deprecjonuje typowo męskie zachowania, postrzegane jako tradycyjne, jak na przykład agresywność czy siłę. Wszystko to powoduje, że współczesny mężczyzna nie jest jednostką spójną, lecz raczej posągiem

o wielu twarzach. W zależności od sytuacji możemy dysponować konkretną odsłoną, a raczej stroną owego pomnika, która stosownie od potrzeb, kreowanych w społeczeństwie ma stać się ogólnie obowiązującą normą.

I tak, warto tutaj wyróżnić typ metroseksualny, który lansowany był na początku XXI wieku. Metroseksualista jest wdzięcznym konsumentem, stąd przemysł kosmetyczny i odzieżowy natychmiast przygotował dla niego bogatą ofertę. Typ ten jest z całą pewnością w opozycji do tradycyjnego typu męskiego *macho*, nie dbającego o siebie i kultywującego siłę oraz wypierającego wszelkie, postrzegane jako kobiece, cechy swego charakteru. Cechą charakterystyczną mężczyzny metroseksualnego była dbałość o ciało oraz o stronę zewnętrzną. Opisywano go niekiedy pogardliwie jako lalusia lub zniewieściałego, na co wpływ miało położenie akcentu na wygląd zewnętrzny. Stąd mężczyzna taki był bardzo zadbany, pachnący markowymi perfumami, wrażliwy i podążający za najnowszymi trendami w modzie, jednak niewiele miał wspólnego z typem mężczyzny pojmowanym w sposób tradycyjny. Dość szybko jednak ten typ męskości został zdetronizowany, być może dlatego, że akcentował najbardziej to, co zbyt mocno kojarzyło się z domeną postrzeganą jako kobieca, a mianowicie z dbałością o swój wygląd zewnętrzny. Niektórzy mężczyźni zaczęli dostrzegać zalety wynikające z dbania o siebie oraz o swój wygląd, ale jednocześnie nie stawiali ich na pierwszym miejscu. W typie określającym taką postawę męskości pojmowana tradycyjnie, a przynajmniej niektóre jej aspekty, postrzegana jest jako zaleta, z której nie można rezygnować. W zależności od tego, w jakim stopniu dopuszcza się ją do głosu, niektórzy wyróżniali w tym podejściu kilka typów. Jednym z nich jest np. typ uberseksualny, łączący najlepsze cechy metroseksualisty, takie jak dbałość o siebie, wraz ze zdecydowaniem i konkretem mężczyzny tradycyjnego. Oczywiście w zależności od tego, na jakie cechy i aspekty osobowości kładziono większy nacisk, otrzymywano różne hybrydy, którym media często nadawały chwytliwe nazwy. I tak, pojawiały się takie określenia, jak: mężczyzna technoseksualny (dbający o siebie podobnie jak metroseksualni, jednakże za istotną cechę męskości uważający bycie na czasie ze wszystkimi nowinkami technicznymi); mężczyzna heteropolitarny (łączący w sobie cechy mężczyzny wrażliwego, rozumiejącego np. swoją partnerkę, ale jednocześnie nierezygnującego z cech męskich – akcent położony jest tutaj raczej na cechy charakteru); softmacho (zrywający prawie całkowicie z cechami przypisywanymi wyżej wymienionym typom mężczyzn – to nawiązanie do tradycyjnego mężczyzny, silnego, zdecydowanego, twardego. Cechą odróżniającą go od mężczyzny tradycyjnego jest to, że nie pogardza jednak kobietami i nie traktuje ich jako przedmiotu posiadania, co wpisane

jest niejako w definicję słowa *macho*), (Stodulska-Jurczyk¹, brak danych dotyczących daty powstania artykułu).

Nie wchodząc już dalej w typologię, warto jako podsumowanie przedstawić słowa zawarte we fragmencie artykułu publikowanego w dzienniku *Creative Review* z 1997 r., opisującego współczesnego mężczyznę. Piszemy tam o nim w sposób następujący: „Poszukiwany mężczyzna. (...) zabawny, interesujący i inteligentny. Wyplącalny. Z własnymi zębami (włosy nieistotne). Mający przyjaciół i bogate życie towarzyskie. Wrażliwy. Potrafiący zjeść cały talerz spaghetti. Wiedzący, co to pralka automatyczna i umiemy się nią posługiwać. Taki, który słyszał o sferach erogennych i gotowy jest poświęcić czas na ich odnalezienie.” (por. Chudy, Litwińska-Malec, 2001).

Fragment ten opisuje niejako w pigułce te cechy, które wyróżnić można we wszystkich nakreślonych wyżej typach (ze zrozumiałych względów zaledwie naszkicowanych; inne nie są wspomniane, gdyż bardzo często pojawiały się na marginesie głównych nurtów) w różnym natężeniu. Typy te podkreślają i wydobywają na światło dzienne cechy charakteru i osobowości wcześniej przez mężczyzn wypierane. Coraz bardziej przebija w nich typ mężczyzny o charakterze androgynicznym, niewstydzającego się swojej delikatności, wrażliwości, traktującego swoją towarzyszkę życia nie tylko jako obiekt seksualny, lecz jako równorzędną partnerkę. Jednocześnie widać także, że lansowane typy współczesnego mężczyzny promują trendy, które wcześniej nie były tak bardzo podkreślane: mężczyzna powinien być dobrze sytuowany, a seksualność powinna stanowić ważną sferę jego życia (niektórzy w ten sposób usprawiedliwiają swoją bezpruderyjność i wielość kontaktów seksualnych). Taki wzorzec wcielany w życie kreuje niestety bardziej ekscytującego się życiem i światem chłopca, trochę niepowważnego i niezbyt chętnego do trwałych związków i odpowiedzialności, niż dorosłego, odpowiedzialnego i dojrzałego mężczyzny. W sposób zrozumiały przekłada się to także na styl, w jakim współczesny mężczyzna będzie realizował się mąż oraz ojciec.

3.2. Wrażliwy partner i rozumiejący ojciec

Jak zauważono już wcześniej, współczesne zmiany kulturowe wpływają nie tylko na wizerunek mężczyzny jako mężczyzny, ale także na to, jak spełnia się on w rolach społecznych związanych z funkcjonowaniem

---

¹ S. Stodulska-Jurczyk, *Metro czy macho – kim jesteś?*

<http://sympatia.onet.pl/0,2278,1569802,,metro-czy-macho-kim-jestes,artykuly.html>
(Dostęp on-line 12.03.2013).

w rodzinie – mianowicie w roli męża i ojca. W dużej mierze ten obraz widać w przekazach medialnych – artykułach prasowych, w internecie, reklamie czy filmie. I tak, jeśli w przekazach medialnych ukazywano dotychczas mężczyznę raczej jako osobnika trochę egoistycznego, dbającego o to, by być podziwianym (rys narcystyczny), specjalistę w swojej dziedzinie lub jako samca sprawnego seksualnie, to jednocześnie niezbyt często ukazywano go w rolach rodzinnych i opiekuńczych. Jednakże obraz, który się wyłania z tych przekazów medialnych, pozwala na opisanie, jak współczesny mężczyzna ma realizować się w roli współczesnego męża i ojca.

I tak, współczesny mężczyzna w relacji z kobietą nie jest raczej przedstawiany jako mąż, lecz jako partner, kochanek, towarzysz. Jest to zapewne związane z coraz większą liczbą tzw. wolnych związków oraz z odwlekaniem przez młodych ludzi podejmowania ważnych życiowych decyzji, do których należy m. in. decyzja o zawarciu małżeństwa. Sprzyjają temu lansowane wzorce. Trudno jest zaangażować się w stały związek, podjąć pewną odpowiedzialność, jeśli lansuje się niezależność, egoistyczny i narcystyczny styl życia czy seks podniesiony do rangi wartości absolutnej. Biorąc jednak pod uwagę fakt, że współczesne modele męskości podkreślają jako wartość cechy charakteru stereotypowo przypisywane kobietom (czułość, wrażliwość, emocjonalność), mężczyzna w relacji z kobietą będzie raczej jej towarzyszem czy partnerem w codziennym życiu niż herosem traktującym ją jako bezbronną i nieco naiwną istotę, jak to ma miejsce, według niektórych badaczy, w przypadku mężczyzn realizujących tradycyjny paradygmat męskości. Widać to na przykładzie wyników badań prowadzonych w ostatnich latach, których celem była analiza prasy, reklam telewizyjnych czy filmów pod kątem pełnienia tejże roli społecznej mężczyzny. Mężczyzna jest w nich przedstawiany coraz częściej jako towarzysz kobiety nietłumiący tkwiącej w nim „strony kobiecej”. Jest czuły, delikatny, troskliwy, zdolny do poświęceń. Cechy te są stereotypowo przypisywane kobietom; jednakże mężczyzna współczesny w relacji z kobietą nie powinien bać się ich wyrażać, z obawy o uszczerbek na swojej męskości. Jego celem nie jest zawładnięcie kobietą, lecz nawiązanie z nią głębokiej więzi emocjonalnej. Ma on przede wszystkim być wrażliwym na jej problemy i potrzeby, pomagać jej w ich rozwiązywaniu. Powinien też być opiekuńczy i pomagać swej partnerce, także w pracach domowych, które od tej pory nie są już uważane za domenę kobiet.

Tak pojmowana męskość i jej wyrażanie w relacji z kobietą ma także przełożenie na realizowanie się mężczyzny w roli ojca. Coraz częściej mówi się, że patriarchalny wzorzec, polegający na tym, że ojciec jest ostateczną instancją, od której nie ma odwołania, jest nie tylko przeżytkiem, ale także

szkodzi dzieciom. Zarzuca się, że tradycyjny model powoduje zbyt instrumentalne traktowanie dziecka, nie pozwala na pozytywny przekaz emocjonalny, zubaża relację między ojcem a dzieckiem, które bardziej niż autorytetu oraz systemu kar i nagród, potrzebuje ojcowskiej miłości i szacunku. Współcześnie, wprowadzając w życie pewne aspekty nowoczesnych paradygmatów męskości, takie jak na przykład afirmacja wrażliwości i emocjonalności mężczyzny, podkreśla się, że będąc ojcem, powinien on pozwolić sobie na tym polu na więcej, niż do tej pory uważano. Przede wszystkim powinien on być bardziej obecny w życiu swojej żony i dziecka, towarzyszyć im już w okresie ciąży (badania dowodzą, że dziecko potrafi rozpoznać głos ojca, jeśli często słyszało go przed narodzinami). Nie powinien bać się kontaktu cielesnego, przytulać dziecko, być blisko niego.

Współczesny ojciec jest bardziej partnerem i opiekunem dziecka niż chłodnym sędzią przestrzegającym rygorystycznie zasad. Współczesny paradygmat męskości, oparty na androgyniczności zachowania mężczyzny, pozwala mężczyźnie-ojcu na czułość i bliskość wobec dziecka, na aktywne zaangażowanie się w jego wychowanie – od częstszego bycia w domu przy dziecku, aż do przejścia w niektórych aspektach całkowicie roli przypisywanej kobiecie (np. pielęgnacja czy karmienie). Wzorzec taki, zrywający z tradycyjnym pojmowaniem roli ojca w rodzinie jest efektem zmian społeczno-kulturowych, ale nie można zaprzeczyć, że wpływ na jego kształtowanie się mają także przenikające coraz bardziej do świadomości społecznej elementy nowoczesnego paradygmatu męskości.

4. Problematyka badań własnych

W związku z przemianami kulturowymi role pełnione przez mężczyzn w społeczeństwie zmieniają się. Coraz częściej mówi się o kryzysie męskości czy ojcostwa. Kulturowe wzorce męskości zaczynają akcentować w mężczyźnie cechy, które do tej pory były uważane za typowo kobiece. W związku z powyższym podjęte badania mają na celu ukazanie obrazu współczesnego mężczyzny w percepcji studentów i studentek oraz sprawdzenie, czy istnieją różnice międzypłciowe w zakresie postrzegania mężczyzn w pełnionych przez nich rolach społecznych – mężczyzny, męża i ojca.

4.1. Hipotezy badawcze

W ramach badań własnych postawiono następujące hipotezy badawcze:

1) Istnieją różnice międzypłciowe w zakresie postrzegania współczesnego mężczyzny w jego rolach społecznych (mężczyzny, męża i ojca).

2) Męskość jest widziana poprzez pryzmat roli społecznej. Rola (mężczyzny, męża lub ojca), w jakiej jest postrzegany mężczyzna wpływa na odmienny sposób widzenia jego męskości zarówno przez kobiety, jak i przez mężczyzn.

4.2. Osoby badane

Badania przeprowadzono na grupie 80 studentów (40 kobiet i 40 mężczyzn) studiów dziennych z Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz uczelni medycznych w Lublinie. Badani byli w wieku od 19 do 39 lat (średnia wieku 23,14).

4.3. Metoda badań

Badania przeprowadzono za pomocą The Adjective Check List w opracowanie H. B. Gough i A. B. Heilburn (test przymiotnikowy ACL). W naszym badaniu użyto testu ACL ze zmodyfikowaną instrukcją – badani mieli odpowiedzieć na pytania, jaki według nich jest współczesny mężczyzna jako mężczyzna, mąż i ojciec. Test ACL jest jednym z najbardziej znanych i powszechnie stosowanych testów osobowości i składa się z pięciu skal:

- a) Modus operandi – 4 skale pełniące rolę kluczy kontrolnych:
  - *No. Ckd* – Całkowita liczba wybranych przymiotników.
  - *Fav* – Liczba wybranych przymiotników pozytywnych.
  - *Unfav* – Liczba wybranych przymiotników negatywnych.
  - *Com* – Typowość: skala skonstruowana w celu: a) identyfikowania protokołów wypełnionych nierzetelnie, b) oceny stopnia typowych wypowiedzi.
- b) Skale potrzeb - zbudowane na podstawie koncepcji Murraya - badają osobowościowe korelaty określonych potrzeb psychicznych, mających powiązania z obserwowanymi zachowaniami i odpowiedzialnych za funkcjonowanie człowieka. Składają się na następujące pozycje:
  - *Ach* – potrzeba osiągnięć: dążenie do bycia wybitnym w osiągnięciu społecznie uznanego znaczenia.
  - *Dom* – potrzeba dominacji: poszukiwanie i utrzymywanie pozycji przywódcy w grupie lub kontrolowanie i posiadanie wpływu na innych w kontaktach osobistych.
  - *End* – potrzeba wytrwałości: dążenie do wytrwania w każdym podjętym działaniu.

PROBLEMATYKA MĘSKOŚCI

- *Ord* - potrzeba porządku: przykładanie specjalnej wagi do staranności, planowania i organizacji w swoim działaniu.
- *Int* - potrzeba rozumienia siebie i innych: zaangażowanie w próby rozumienia swych własnych zachowań lub zachowań innych.
- *Nur* - potrzeba opiekowania się: angażowanie się w działania przynoszące materialną lub emocjonalną korzyść innym.
- *Aff* - potrzeba afiliacji: zawieranie wielu znajomości i przyjaźni.
- *Het* - potrzeba kontaktów heteroseksualnych: poszukiwanie towarzystwa osób płci przeciwnej i czerpania stąd emocjonalnej satysfakcji.
- *Exh* - potrzeba ujawniania się: takie zachowanie, aby budzić bezpośrednie zainteresowanie innych osób.
- *Aut* - potrzeba autonomii: w działaniu niezależność od innych lub niezależność od społecznych oczekiwań i wartości.
- *Agg* - potrzeba agresji: angażowanie się w działania, które atakują sprawiają przykrość innym.
- *Cha* - potrzeba zmiany: poszukiwanie nowych doświadczeń i unikanie rutyny.
- *Suc* - potrzeba wsparcia ze strony innych: zabieganie o sympatię, uczucie, lub emocjonalne wsparcie ze strony innych.
- *Aba* - potrzeba upokorzenia się: wyrażanie poczucia niższości poprzez samokrytykę, poczucie winy, lub społeczną nieudolność.
- *Def* - potrzeba podporządkowania się: poszukiwanie i trwanie na pozycji podporządkowanej w relacjach z innymi.
- Skale tematyczne - ujmują różne aspekty lub komponenty zachowań interpersonalnych ważne dla opisu osobowości:
- *Crs* - gotowość na poddanie się poradnictwu psychologicznemu.
- *S - Cn* - Samokontrola.
- *S - Cfd* - Zaufanie do siebie.
- *P - Adj* - Przystosowanie osobiste.
- *Iss* - Skala idealnego obrazu siebie: służy do określenia stopnia zgodności obrazu z ideałem osobowości.
- *Cps* - Skala osobowości twórczej: bada twórcze własności osobowości.
- *Mls* - skala zdolności przywódczych: opracowana na podstawie badań oficerów marynarki wojennej i lotnictwa USA i Włoch; służy do diagnozowania cech przydatnych w służbie wojskowej.
- *Mas* - Skala męskości: służy do badania cech specyficznych dla płci oraz różnicowania osób o typowych i nietypowych preferencjach seksualnych.

– *Fem* – skala kobiecości: analogicznie do skali poprzedniej.

c) Skale analizy transakcyjnej - skonstruowane na podstawie teorii Byrne'a. Rozpatrywał on ludzkie zachowanie jako wyraz trzech podstawowych stanów *ego*: rodzicielskiego, który obejmuje dwie składowe, kontrolę i opiekuńczość; dorosłego i dziecka, na które składa się „wolne dziecko” i „dziecko przystosowane”. Wszystkie te funkcje *ego* są obecne w każdej transakcji, i wszystkie odgrywają rolę w przystosowaniu i społecznej efektywności jednostki.

– *CP* – krytyczny rodzic.

– *NP*. – wychowujący rodzic.

– *A* – Dorosły.

– *FC* – wolne dziecko.

– *AC* – przystosowane dziecko.

d) Skale oryginalności – inteligencji - ujmują twórczość i inteligencję rozumiane jako strukturalne wymiary osobowości według Welsha. Inteligencja rozumiana jest tutaj jako zdolność do abstrakcyjnego myślenia, stosowania ogólnych zasad do rozwiązywania specyficznych problemów oraz wykrywania związków logicznych. Twórczość – jako zdolność do myślenia wyobrażeniowego, polegającego na przenoszeniu nowych idei w sferę rzeczywistości, zmieniania swego otoczenia zgodnie z kryteriami estetycznymi, spostrzeganie elementów porządku w tym, co nie uporządkowane, harmonii w chaosie, a nawet sensu w tym, co bezsensowne.

– *A - 1* – wysoka oryginalność, niska inteligencja: osoby cechujące się teatralnością zachowania (zawód: aktor).

– *A - 2* – Wysoka oryginalność, wysoka inteligencja: osoby oceniane jako intelektualiści (zawód: historyk).

– *A - 3* – Niska oryginalność, niska inteligencja: osoby charakteryzowane jako pragmatycy (zawód: pracownik administracyjny).

– *A - 4* – Niska oryginalność, wysoka inteligencja: osoby oceniane jako typ naukowca (zawód: matematyk).

5. Wyniki badań

5.1. Porównania międzypłciowe

Dzięki badaniu testem ACL powstały profile osobowościowe, które po uśrednieniu wyników złożyły się na obraz współczesnego mężczyzny widzianego oczami badanych. Analizy przeprowadzone testem t-Studenta (tabela 1) w porównaniu międzypłciowym dotyczącym postrzegania

PROBLEMATYKA MĘSKOŚCI

mężczyzny w roli męskiej, wykazały różnice istotnie statystycznie w następujących skalach:

- Skala Crs – gotowość poddania się poradnictwu psychologicznemu: Według kobiet, mężczyzna w roli męskiej jest niezbyt przedsiębiorczy, może mieć problemy w zachowaniach międzyludzkich i sprawiać wrażenie niezaradnego. Mężczyźni są wobec siebie mniej krytyczni (odpowiednio $M = 59,30$ oraz $M = 46,25$)
- Skala Cps – skala osobowości twórczej: Kobiety uważają mężczyzn w roli męskiej za bardziej twórczych niż mężczyźni (odpowiednio $M = 55,25$ oraz $M = 50,05$);
- Skala Mas – skala męskości: Kobiety uważają mężczyzn w roli męskiej za bardziej typowych dla swej płci niż sami mężczyźni (odpowiednio $M = 59$ oraz $M = 53,68$);
- Skala Fem – skala kobiecości: w tej skali mężczyźni widzą w swej roli męskiej więcej cech kobiecych niż widzą ich kobiety (odpowiednio $M = 41,40$ oraz $M = 36,20$).

Tabela 1. Percepcja mężczyzny jako mężczyzny u studentów i studentek

Lp.	Nazwa skali			Test Levene'a		Test t równości średnich		Istotność (dwustronna)
		Mężczyźni	Kobiety	jednorodności wariancji		t	df	
		M	M	F	Istotność			
1.	Nck	41,78	41,33	2,14	0,15	0,30	78,000	0,77
2.	Fav	35,25	37,05	0,60	0,44	-0,51	78,000	0,61
3.	Ufv	69,03	69,03	0,30	0,59	0,00	78,000	1,00
4.	Com	23,00	22,15	0,02	0,89	0,28	78,000	0,78
5.	Ach	46,13	46,98	0,37	0,54	-0,31	78,000	0,76
6.	Dom	50,40	51,70	1,40	0,24	-0,57	78,000	0,57
7.	End	42,73	42,30	0,01	0,93	0,13	78,000	0,90
8.	Ord	43,90	45,05	0,25	0,62	-0,38	78,000	0,70
9.	Int	32,30	33,73	0,15	0,70	-0,47	78,000	0,64
10.	Nur	34,25	32,25	0,82	0,37	0,67	78,000	0,50
11.	Aff	39,78	38,75	0,76	0,39	0,35	78,000	0,73
12.	Het	46,73	47,83	0,22	0,64	-0,40	78,000	0,69
13.	Exh	60,50	61,95	0,16	0,69	-0,77	78,000	0,45
14.	Aut	58,20	62,15	0,75	0,39	-1,92	78,000	0,06
15.	Agg	60,05	60,55	0,12	0,73	-0,25	78,000	0,80
16.	Cha	46,58	48,80	0,73	0,40	-1,21	78,000	0,23
17.	Suc	52,25	49,23	0,41	0,52	1,30	78,000	0,20
18.	Aba	43,35	40,50	0,30	0,58	1,24	78,000	0,22
19.	Def	36,83	36,18	1,38	0,24	0,31	78,000	0,76
20.	Crs	46,25	59,30	0,09	0,76	-4,54	78,000	0,00
21.	Scn	40,65	41,88	0,38	0,54	-0,65	78,000	0,51

22.	Scf	48,38	51,30	0,08	0,78	-0,96	78,000	0,34
23.	Pad	36,88	35,78	0,04	0,85	0,35	78,000	0,73
24.	Iss	49,55	53,68	0,02	0,89	-1,33	78,000	0,19
25.	Cps	50,05	55,25	0,81	0,37	-2,54	78,000	0,01
26.	Mls	33,70	33,95	0,31	0,58	-0,08	78,000	0,93
27.	Mas	53,68	59,00	0,00	0,98	-2,38	78,000	0,02
28.	Fem	41,40	36,20	0,00	0,96	2,09	78,000	0,04
29.	Cp	58,55	58,55	0,38	0,54	0,00	78,000	1,00
30.	Np	39,90	38,88	0,10	0,76	0,41	78,000	0,68
31.	A	38,93	41,35	0,37	0,55	-0,94	78,000	0,35
32.	Fc	52,15	54,03	0,24	0,63	-1,03	78,000	0,31
33.	Ac	58,30	55,58	0,50	0,48	1,06	78,000	0,29
34.	A1	55,98	55,68	1,28	0,26	0,13	78,000	0,89
35.	A2	54,15	57,33	0,14	0,71	-1,28	78,000	0,21
36.	A3	42,33	42,18	3,01	0,09	0,06	78,000	0,95
37.	A4	42,68	45,88	0,67	0,42	-1,23	78,000	0,22

Na poziomie tendencji różnice wystąpiły w skali Aut – związanej z potrzebą autonomii: Kobiety widzą w mężczyźnie w roli męskiej dużą potrzebę autonomiczności, większą niż sami mężczyźni (odpowiednio M = 62,15 oraz M = 58,20).

Uzyskane profile osobowościowe sugerują, że mężczyzna w roli mężczyzny jest postrzegany przez studentów i studentki raczej negatywnie, jako zmienny, zawzięty i roszczeniowy (na co wskazują wysokie wyniki w skali Unfav oraz niskie w skali Com). Mężczyzna jako mężczyzna widziany jest także jako raczej agresywny, mający potrzebę bycia w centrum uwagi oraz w dużym stopniu autonomiczny (wysokie wyniki w skali Exh, Aut, Com). W świetle otrzymanych wyników można wysnuć wniosek, że znajduje on przyjemność we współzawodnictwie, jednakże postrzegany może być jako obronnie oraz egoistycznie nastawiony do życia (niskie wyniki w skali Def oraz Pad). Jest także postrzegany dość typowo dla swej roli płciowej (wysokie wyniki w skali Mas, niskie w skali Fem). Tym, co zwraca szczególną uwagę, to dość niskie wyniki w skali Int oraz Nur – sugerowałoby to, że współczesny mężczyzna w roli mężczyzny wystrzega się bliższych relacji oraz nie angażuje się łatwo w głębsze związki interpersonalne (niskie wyniki w skali Int oraz Nur). Wyższe wyniki w skali Cp oraz Fc sugerują, że jest on w tej roli postrzegany jako nieco narcystyczny, skoncentrowany na sobie i niezbyt skłonny do odraczania gratyfikacji. Niski wynik w skali Mls sugeruje trudności w podporządkowaniu się normom oraz niskie samodyscyplinowanie. Jest raczej oryginalny i spontaniczny, może łamać konwenanse, choć niekoniecznie postrzegany jest jako inteligentny (niskie wyniki w skalach A3 oraz A4).

PROBLEMATYKA MĘSKOŚCI

Porównanie międzypłciowe za pomocą testu t-Studenta, dotyczące postrzegania mężczyzny w roli męża (tabela 2), wykazało różnice istotne statystycznie w wynikach dotyczących następujących skal:

- Skala Aba – potrzeba upokarzania się: Mężczyźni widzą mężczyznę w roli męża jako mającego większą potrzebę upokarzania się przez samokrytykę lub poczucie winy; kobiety zaś widzą tę cechę jako mniej intensywną (odpowiednio $M = 45,38$ oraz $M = 41,35$);
- Skala Crs – gotowość poddania się poradnictwu psychologicznemu: w tym przypadku kobiety widzą w mężczyźnie w roli męża pewien stopień niezaradności, trudność w relacjach międzyludzkich, zahamowanie. Mężczyźni postrzegają siebie w tej skali mniej krytycznie (odpowiednio $M = 55,63$ oraz $47,35$);
- Skala Mas – skala męskości: kobiety widzą mężczyzn w roli męża jako bardziej typowych dla płci męskiej niż sami mężczyźni (odpowiednio $M = 61,38$ oraz $M = 54,15$);
- Skala Fem – skala kobiecości: w tej skali mężczyźni widzą w swej roli męża więcej cech kobiecych niż widzą ich kobiety (odpowiednio $M = 43,18$ oraz $M = 38,38$).

Tabela 2. Percepcja mężczyzny jako męża u studentów i studentek

Lp.	Nazwa skali	Mężczyźni		Test Levene'a jednorodności wariancji		Test t równości średnich		Istotność (dwustronna)
		M	M	F	Istotność	t	df	
1.	Nck	40,63	38,30	1,28	0,26	1,73	78,00	0,09
2.	Fav	40,28	42,35	1,53	0,22	-0,71	78,00	0,48
3.	Ufv	60,95	59,13	2,58	0,11	0,40	78,00	0,69
4.	Com	27,58	27,90	0,02	0,88	-0,14	78,00	0,89
5.	Ach	48,45	47,45	0,67	0,42	0,40	78,00	0,69
6.	Dom	52,33	53,05	3,28	0,07	-0,32	78,00	0,75
7.	End	48,78	50,48	0,49	0,49	-0,59	78,00	0,56
8.	Ord	51,55	50,68	0,24	0,62	0,32	78,00	0,75
9.	Int	39,05	40,65	0,87	0,35	-0,60	78,00	0,55
10.	Nur	40,95	42,28	0,42	0,52	-0,53	78,00	0,60
11.	Aff	43,68	41,08	3,06	0,08	0,98	78,00	0,33
12.	Het	47,03	48,10	2,53	0,12	-0,39	78,00	0,70
13.	Exh	57,28	56,73	0,64	0,43	0,33	78,00	0,74
14.	Aut	53,33	55,95	0,11	0,74	-1,24	78,00	0,22
15.	Agg	56,10	55,88	0,02	0,88	0,11	78,00	0,91
16.	Cha	42,10	42,60	0,00	0,95	-0,30	78,00	0,76
17.	Suc	52,28	48,50	2,01	0,16	1,56	78,00	0,12
18.	Aba	45,38	41,35	5,02	0,03	2,09	66,59	0,04
19.	Def	42,88	43,53	0,01	0,94	-0,33	78,00	0,74
20.	Crs	47,35	55,63	1,83	0,18	-3,13	78,00	0,00
21.	Scn	45,85	47,23	8,60	0,00	-0,73	65,75	0,47
22.	Scf	49,78	50,93	0,95	0,33	-0,36	78,00	0,72
23.	Pad	43,40	44,35	2,56	0,11	-0,33	78,00	0,74
24.	Iss	52,70	57,10	0,41	0,52	-1,41	78,00	0,16

25.	Cps	50,78	51,88	0,18	0,67	-0,62	78,00	0,54
26.	Mls	39,53	40,05	6,68	0,01	-0,21	73,13	0,83
27.	Mas	54,15	61,98	2,41	0,12	-3,09	78,00	0,00
28.	Fem	43,18	38,38	0,18	0,67	2,54	78,00	0,01
29.	Cp	57,78	57,40	0,00	0,96	0,16	78,00	0,87
30.	Np	44,80	45,80	0,11	0,74	-0,39	78,00	0,70
31.	A	44,40	47,53	6,35	0,01	-1,21	70,62	0,23
32.	Fc	50,93	51,10	3,10	0,08	-0,09	78,00	0,93
33.	Ac	53,98	51,25	6,70	0,01	1,15	70,74	0,25
34.	A1	49,78	47,95	0,14	0,71	0,84	78,00	0,41
35.	A2	51,00	52,13	0,11	0,74	-0,54	78,00	0,59
36.	A3	45,50	46,15	0,02	0,90	-0,29	78,00	0,77
37.	A4	48,13	50,65	4,26	0,04	-1,32	70,85	0,19

Analizując profile osobowościowe otrzymane w wyniku badań, wydaje się, że współczesny mężczyzna jako mąż jest postrzegany przez studentów i studentki bardziej pozytywnie niż w roli mężczyzny. Niższe wyniki w skali Unfav i wyższe w skali Com sugerują, że mężczyzna w roli męża jest przez obie płcie postrzegany pozytywniej, jako bardziej godny zaufania, bardziej taktowny oraz bardziej towarzyski. Jest zdecydowanie bardziej opiekuńczy i uspołeczniony, mniej egoistyczny (wyższe wyniki w skali Int, Nur). Przedstawiciele obu płci postrzegają go także jako mniej agresywnego i mającego nieco mniejszą potrzebę zwracania na siebie uwagi (niższe wyniki w skali Exh oraz Agg). Jest także bardziej odpowiedzialny i systematyczny niż mężczyzna w roli mężczyzny (skala Mls). Widziany jest on także jako dość typowy dla swej roli płciowej (wysokie wyniki w skali Mas, niskie w skali Fem). Wyniki w skalach A1-A4, zbliżone do średniej sugerują, że w roli męża mężczyzna postrzegany jest jako dość inteligentny, choć może mniej oryginalny i twórczy niż mężczyzna w roli mężczyzny.

Badanie testem t-Studenta wykazało, że w porównaniu międzypłciowym dotyczącym postrzegania mężczyzny w roli ojca (tabela 3), różnice istotnie statystycznie wystąpiły tylko przy skali Fem – skalą kobiecości. Także w tym porównaniu, jak i w powyższych, mężczyźni w roli ojca widzą w sobie więcej cech typowych dla płci przeciwnej niż kobiety (odpowiednio $M = 42,90$ oraz $M = 38,15$). Pozostałe różnice pozostają na poziomie tendencji i dotyczą następujących skal:

- Skala Suc – potrzeba wsparcia ze strony innych: mężczyźni widzą mężczyznę w roli ojca jako bardziej zabiegającego o sympatię, uczucie lub emocjonalne wsparcie ze strony innych niż kobiety (odpowiednio $M = 52,90$ oraz $M = 48,60$);
- Skala Def – potrzeba podporządkowania się: w tej skali z kolei kobiety widzą mężczyznę w roli ojca jako bardziej

PROBLEMATYKA MĘSKOŚCI

podporządkowującego się w relacji z innymi niż mężczyźni (odpowiednio $M = 47,06$ oraz $M = 43,70$);

- Skala Mas – męskości: Kobiety widzą mężczyznę w roli ojca jako bardziej typowego dla swej płci niż sami mężczyźni (odpowiednio $M = 58,80$ oraz $M = 55,13$);
- Skala A2 – skala oryginalności i inteligencji: Kobiety oceniają mężczyznę w roli ojca jako mniej oryginalnego i inteligentnego niż sami mężczyźni (odpowiednio $M = 48,85$ oraz $M = 50,43$).

Tabela 3. Percepcja mężczyzny jako ojca u studentów i studentek

Lp.	Nazwa skali	Mężczyźni		Kobiety		Test Levene'a jednorodności wariancji		Test t równości średnich		Istotność (dwustronna)
		M	M	F	Istotność	t	df			
1.	Nck	40,48	38,48	1,40	0,24	1,38	78,00	0,17		
2.	Fav	42,05	44,40	0,71	0,40	-0,85	78,00	0,40		
3.	Ufv	58,80	52,70	10,29	0,00	1,71	66,83	0,09		
4.	Com	27,28	28,58	0,03	0,86	-0,49	78,00	0,63		
5.	Ach	50,03	49,18	5,36	0,02	0,33	68,72	0,75		
6.	Dom	51,18	54,15	3,46	0,07	-1,19	78,00	0,24		
7.	End	50,50	52,38	1,35	0,25	-0,62	78,00	0,54		
8.	Ord	52,25	54,78	4,55	0,04	-0,82	72,39	0,42		
9.	Int	40,73	44,25	0,70	0,41	-1,28	78,00	0,20		
10.	Nur	43,43	44,63	1,57	0,21	-0,58	78,00	0,56		
11.	Aff	43,75	42,88	0,83	0,37	0,36	78,00	0,72		
12.	Het	43,88	43,30	0,20	0,66	0,24	78,00	0,81		
13.	Exh	54,48	53,70	1,13	0,29	0,44	78,00	0,66		
14.	Aut	51,23	52,50	0,65	0,42	-0,79	78,00	0,43		
15.	Agg	53,55	52,65	1,52	0,22	0,47	78,00	0,64		
16.	Cha	40,45	40,50	0,07	0,80	-0,03	78,00	0,98		
17.	Suc	52,90	48,60	2,73	0,10	1,90	78,00	0,06		
18.	Aba	47,25	46,68	9,62	0,00	0,26	59,09	0,80		
19.	Def	43,70	47,00	3,00	0,09	-1,61	78,00	0,11		
20.	Crs	47,68	49,68	2,73	0,10	-0,92	78,00	0,36		
21.	Scn	49,15	49,40	3,00	0,09	-0,16	78,00	0,87		
22.	Scf	49,53	52,78	2,16	0,15	-1,22	78,00	0,23		
23.	Pad	46,30	48,18	10,85	0,00	-0,69	67,61	0,49		
24.	Iss	53,90	56,35	4,88	0,03	-0,86	71,16	0,39		
25.	Cps	49,53	49,95	0,02	0,88	-0,24	78,00	0,81		
26.	Mls	41,85	44,28	5,94	0,02	-0,86	69,36	0,39		
27.	Mas	55,13	58,80	4,07	0,05	-1,73	78,00	0,09		
28.	Fem	42,90	38,15	0,01	0,93	2,33	78,00	0,02		
29.	Cp	56,63	55,20	1,58	0,21	0,64	78,00	0,52		
30.	Np	46,60	49,73	1,72	0,19	-1,26	78,00	0,21		
31.	A	47,08	49,33	5,91	0,02	-0,97	69,99	0,34		

32.	Fc	50,13	50,20	0,01	0,94	-0,04	78,00	0,97
33.	Ac	52,85	50,43	6,44	0,01	0,87	71,26	0,39
34.	A1	44,48	43,70	0,13	0,72	0,39	78,00	0,70
35.	A2	50,43	47,43	1,51	0,22	1,78	78,00	0,08
36.	A3	48,98	48,85	0,28	0,60	0,05	78,00	0,96
37.	A4	48,90	51,18	1,78	0,19	-1,00	78,00	0,32

Analizując profile osobowościowe otrzymane w wyniku badań, wydaje się, że współczesny mężczyzna jako ojciec jest spostrzegany pozytywnie. Wyniki całego profilu generalnie oscylują w granicach średniej. Studenci i studentki postrzegają mężczyznę w roli ojca jako raczej altruistycznego, dość wytrwałego i uporządkowanego (Ach, Dom, End). Jest także odbierany jako dość opiekuńczy (Int, Nur). Nie szuka nowych doznań, jest raczej zwolennikiem stabilności w życiu (Cha). Jest odbierany jako dość dobrze przystosowany, mający zaufanie do siebie, względnie niezależny i ufający w swoje siły (Suc, Crs, Pad). Posiada cechy typowe dla swej płci (wysokie Mas, niskie Fem). Postrzegany jest jako rozważny i zorganizowany, choć jednocześnie nie wykazuje się szczególną oryginalnością w działaniu.

5.2. Różnice wewnątrzgrupowe – studenci

Badania wewnątrzgrupowe wykazały więcej różnic w postrzeganiu mężczyzny w konkretnych rolach społecznych.

Porównanie profili *mężczyzna* i *mąż* wykazuje różnice istotne statystycznie w następujących skalach: Ord, Int, Def, Scn, Pad, Mls oraz A4. W skalach tych mężczyzna w roli męża ma wyniki wyższe od analogicznych skal dla roli mężczyzny jako mężczyzny – jest postrzegany jako poszukujący w większym stopniu porządku oraz mający większą potrzebę rozumienia siebie i innych (Ord, Int), bardziej podporządkowuje się innym oraz ma większy poziom samokontroli (Def, Scn). Jest także są bardziej przystosowany i wykazuje się większym poziomem zdolności przywódczych (Pad, Mls). Jest też uważany za inteligentnego, lecz mniej oryginalnych niż mężczyzna w roli mężczyzny. Skale Aut, Agg, Cha, A1 – w tych skalach także wystąpiły różnice istotnie statystycznie na korzyść mężczyzny w roli mężczyzny. Jest on postrzegany jako bardziej autonomiczny, agresywny i szukający zmiany niż mężczyzna w roli męża, ponadto cechuje się według respondentów wyższą oryginalnością lecz niższą inteligencją w porównaniu z mężczyzną w roli męża.

W badaniu wewnątrzpłciowym dotyczącym postrzegania mężczyzny w roli mężczyzny i ojca, różnice istotne statystycznie występują

PROBLEMATYKA MĘSKOŚCI

w następujących skalach: skale Fav, End, Ord, Int, Nur, Def, Scn, Pad, Mls, Np, A, A1, A3 oraz A4 (tabela 4).

Tabela 4. Percepcja mężczyzny i ojca w grupie studentów

Lp.	Skala	Mężczyzna	Ojciec	Test Levene'a jednorodności wariancji		Test t równości średnich		Istotność (dwustronna)
				F	Istotność	t	df	
1.	Nck	41,78	40,48	0,74	0,39	0,89	78,00	0,38
2.	Fav	35,25	42,05	0,21	0,65	-2,21	78,00	0,03
3.	Ufv	69,03	58,80	0,21	0,65	2,36	78,00	0,02
4.	Com	23,00	27,28	0,50	0,48	-1,48	78,00	0,14
5.	Ach	46,13	50,03	0,38	0,54	-1,32	78,00	0,19
6.	Dom	50,40	51,18	0,72	0,40	-0,29	78,00	0,77
7.	End	42,73	50,50	0,00	0,95	-2,39	78,00	0,02
8.	Ord	43,90	52,25	0,76	0,39	-2,53	78,00	0,01
9.	Int	32,30	40,73	0,11	0,74	-2,89	78,00	0,00
10.	Nur	34,25	43,43	0,51	0,48	-3,75	78,00	0,00
11.	Aff	39,78	43,75	0,97	0,33	-1,63	78,00	0,11
12.	Het	46,73	43,88	0,02	0,89	1,10	78,00	0,27
13.	Exh	60,50	54,48	0,01	0,90	3,13	78,00	0,00
14.	Aut	58,20	51,23	1,52	0,22	3,54	78,00	0,00
15.	Agg	60,05	53,55	0,38	0,54	3,25	78,00	0,00
16.	Cha	46,58	40,45	1,48	0,23	3,47	78,00	0,00
17.	Suc	52,25	52,90	0,05	0,82	-0,25	78,00	0,81
18.	Aba	43,35	47,25	0,55	0,46	-1,47	78,00	0,14
19.	Def	36,83	43,70	0,82	0,37	-3,14	78,00	0,00
20.	Crs	46,25	47,68	1,14	0,29	-0,53	78,00	0,60
21.	Scn	40,65	49,15	0,75	0,39	-4,60	78,00	0,00
22.	Scf	48,38	49,53	0,01	0,92	-0,39	78,00	0,70
23.	Pad	36,88	46,30	0,50	0,48	-2,98	78,00	0,00
24.	Iss	49,55	53,90	0,38	0,54	-1,37	78,00	0,17
25.	Cps	50,05	49,53	0,09	0,76	0,30	78,00	0,77
26.	Mls	33,70	41,85	0,89	0,35	-2,62	78,00	0,01
27.	Mas	53,68	55,13	1,21	0,28	-0,63	78,00	0,53
28.	Fem	41,40	42,90	0,43	0,52	-0,67	78,00	0,51
29.	Cp	58,55	56,63	6,20	0,01	0,94	69,36	0,35
30.	Np	39,90	46,60	1,07	0,30	-2,66	78,00	0,01
31.	A	38,93	47,08	0,01	0,94	-3,05	78,00	0,00
32.	Fc	52,15	50,13	0,13	0,72	1,14	78,00	0,26
33.	Ac	58,30	52,85	1,92	0,17	1,87	78,00	0,07
34.	A1	55,98	44,48	0,79	0,38	5,11	78,00	0,00
35.	A2	54,15	50,43	1,84	0,18	1,64	78,00	0,11
36.	A3	42,33	48,98	1,58	0,21	-2,93	78,00	0,00
37.	A4	42,68	48,90	0,36	0,55	-2,36	78,00	0,02

W opisie mężczyzny w roli ojca wystąpiła większa liczba przymiotników pozytywnych (Fav). W roli ojca postrzegany jest on jako bardziej wytrwały w swoich działaniach, bardziej poszukujący porządku (Ord) oraz mający większą potrzebę rozumienia siebie i innych (Int) niż mężczyzna w roli mężczyzny. Ma także większą potrzebę opieki nad innymi (Nur). Ponadto wykazuje się większą potrzebą podporządkowania się innym i ma większą samokontrolę (Scn) i jest bardziej przystosowany (Pad) niż mężczyzna w roli mężczyzny. Cechuje go większa zdolność do przewodzenia innymi (Mls), w opisie skal analizy transakcyjnej jest bardziej wychowującym rodzicem (Np) i dorosłym (A) niż mężczyzna jako mężczyzna. Jeśli chodzi o inteligencję i oryginalność – ojciec jest postrzegany generalnie jako bardziej inteligentny, choć mniej oryginalny niż mężczyzna jako mężczyzna (A1, A3, A4).

Mężczyzna w roli mężczyzny z kolei jest postrzegany jako posiadający o wiele większą potrzebę ujawniania się (Exh), autonomii (Aut), agresywności i potrzebę zmiany (Cha) niż mężczyzna w roli ojca. Różnice te zanotowano z bardzo wysokim poziomem istotności dwustronnej (0,00). Na poziomie tendencji wyróżniono skale Ac oraz A2 – co świadczyć może o tym, że w roli mężczyzny studenci mają tendencję do widzenia go jako bardziej oryginalnego i nieskrępowanego niż w roli męża.

W badaniu wewnątrzplciowym dotyczącym postrzegania mężczyzny w roli męża i ojca (tabela 5), różnica istotna statystycznie wystąpiła tylko w jednej skali oryginalności i inteligencji A1. Z analizy wyników badań wynika, że mężczyzna jako mąż jest postrzegany jako bardziej oryginalny lecz mniej inteligentny od mężczyzny w roli ojca.

Tabela nr 5a. Percepcja męża i ojca w grupie studentów

Lp.	Skala	Mąż	Ojciec	Test Levene'a jednorodności wariacji		Test t równości średnich		Istotność (dwustronna)
				F	Istotność	t	df	
1.	Nck	40,63	40,48	0,20	0,65	0,10	78,00	0,92
2.	Fav	40,28	42,05	0,42	0,52	-0,59	78,00	0,56
3.	Ufv	60,95	58,80	1,96	0,17	0,48	78,00	0,64
4.	Com	27,58	27,28	1,02	0,32	0,12	78,00	0,91
5.	Ach	48,45	50,03	0,56	0,46	-0,55	78,00	0,58
6.	Dom	52,33	51,18	0,44	0,51	0,42	78,00	0,68
7.	End	48,78	50,50	0,06	0,81	-0,56	78,00	0,58
8.	Ord	51,55	52,25	2,38	0,13	-0,22	78,00	0,82
9.	Int	39,05	40,73	0,20	0,66	-0,58	78,00	0,56
10.	Nur	40,95	43,43	0,15	0,70	-1,08	78,00	0,28
11.	Aff	43,68	43,75	0,10	0,75	-0,03	78,00	0,97

PROBLEMATYKA MĘSKOŚCI

Tabela nr 5b. Percepcja męża i ojca w grupie studentów

Lp.	Skala	Mąż	Ojciec	Test Levene'a jednorodności wariacji		Test t równości średnich		Istotność (dwustronna)
				F	Istotność	t	df	
12.	Het	47,03	43,88	0,00	0,99	1,25	78,00	0,22
13.	Exh	57,28	54,48	0,11	0,74	1,53	78,00	0,13
14.	Aut	53,33	51,23	0,52	0,47	1,13	78,00	0,26
15.	Agg	56,10	53,55	0,08	0,78	1,26	78,00	0,21
16.	Cha	42,10	40,45	0,13	0,72	0,97	78,00	0,33
17.	Suc	52,28	52,90	0,16	0,69	-0,23	78,00	0,82
18.	Aba	45,38	47,25	0,78	0,38	-0,73	78,00	0,47
19.	Def	42,88	43,70	0,54	0,46	-0,37	78,00	0,71
20.	Crs	47,35	47,68	1,10	0,30	-0,12	78,00	0,90
21.	Scn	45,85	49,15	2,68	0,11	-1,66	78,00	0,10
22.	Scf	49,78	49,53	0,41	0,52	0,08	78,00	0,94
23.	Pad	43,40	46,30	0,02	0,88	-0,90	78,00	0,37
24.	Iss	52,70	53,90	0,00	0,97	-0,37	78,00	0,71
25.	Cps	50,78	49,53	0,09	0,77	0,69	78,00	0,49
26.	Mls	39,53	41,85	0,55	0,46	-0,76	78,00	0,45
27.	Mas	54,15	55,13	0,55	0,46	-0,37	78,00	0,71
28.	Fem	43,18	42,90	0,31	0,58	0,14	78,00	0,89
29.	Cp	57,78	56,63	0,37	0,54	0,49	78,00	0,63
30.	Np	44,80	46,60	0,01	0,91	-0,67	78,00	0,50
31.	A	44,40	47,08	0,70	0,41	-0,95	78,00	0,35
32.	Fc	50,93	50,13	3,99	0,05	0,38	78,00	0,70
33.	Ac	53,98	52,85	1,33	0,25	0,38	78,00	0,70
34.	A1	49,78	44,48	0,42	0,52	2,45	78,00	0,02
35.	A2	51,00	50,43	0,99	0,32	0,30	78,00	0,76
36.	A3	45,50	48,98	0,16	0,69	-1,48	78,00	0,14
37.	A4	48,13	48,90	0,89	0,35	-0,33	78,00	0,74

Poza tym różnica na poziomie tendencji wystąpiła tylko w skali Scn – skali samokontroli: wyniki wskazują, że mężczyzna w roli ojca ma tendencje do większej samokontroli niż mężczyzna w roli męża. Bardzo mała liczba różnic istotnych statystycznie i na poziomie tendencji może wskazywać na to, że mężczyźni widzą role męża i ojca jako bardzo zbliżone do siebie.

5.3. Różnice wewnątrzgrupowe – studentki

Poniżej przedstawione są wyniki porównań wewnątrzgrupowych dotyczące studentek (tabela 6).

Tabela 6. Percepcja mężczyzny i męża w grupie studentek

Lp.	Skala	Mężczyzna	Mąż	Test Levene'a jednorodności wariancji		Test t równości średnich		Istotność (dwustronna)
				F	Istotność	t	df	
1.	Nck	41,33	38,30	5,70	0,02	2,14	69,12	0,04
2.	Fav	37,05	42,35	2,86	0,09	-1,61	78,00	0,11
3.	Ufv	69,03	59,13	1,46	0,23	2,21	78,00	0,03
4.	Com	22,15	27,90	2,15	0,15	-2,17	78,00	0,03
5.	Ach	46,98	47,45	0,03	0,85	-0,19	78,00	0,85
6.	Dom	51,70	53,05	0,31	0,58	-0,70	78,00	0,49
7.	End	42,30	50,48	1,02	0,32	-2,65	78,00	0,01
8.	Ord	45,05	50,68	0,33	0,57	-1,98	78,00	0,05
9.	Int	33,73	40,65	1,92	0,17	-2,46	78,00	0,02
10.	Nur	32,25	42,28	0,52	0,47	-3,34	78,00	0,00
11.	Aff	38,75	41,08	0,00	0,98	-0,74	78,00	0,46
12.	Het	47,83	48,10	0,79	0,38	-0,09	78,00	0,92
13.	Exh	61,95	56,73	0,19	0,66	3,03	78,00	0,00
14.	Aut	62,15	55,95	0,45	0,50	3,01	78,00	0,00
15.	Agg	60,55	55,88	0,03	0,87	2,25	78,00	0,03
16.	Cha	48,80	42,60	0,00	0,99	3,58	78,00	0,00
17.	Suc	49,23	48,50	0,00	0,96	0,35	78,00	0,73
18.	Aba	40,50	41,35	2,97	0,09	-0,46	78,00	0,64
19.	Def	36,18	43,53	1,20	0,28	-3,52	78,00	0,00
20.	Crs	59,30	55,63	1,11	0,30	1,42	78,00	0,16
21.	Scn	41,88	47,23	3,40	0,07	-3,36	78,00	0,00
22.	Scf	51,30	50,93	0,53	0,47	0,12	78,00	0,90
23.	Pad	35,78	44,35	1,26	0,26	-2,95	78,00	0,00
24.	Iss	53,68	57,10	0,01	0,94	-1,12	78,00	0,27
25.	Cps	55,25	51,88	1,74	0,19	1,71	78,00	0,09
26.	Mls	33,95	40,05	5,89	0,02	-2,26	68,36	0,03
27.	Mas	59,00	61,98	0,02	0,89	-1,37	78,00	0,18
28.	Fem	36,20	38,38	1,92	0,17	-0,96	78,00	0,34
29.	Cp	58,55	57,40	1,31	0,26	0,57	78,00	0,57
30.	Np	38,88	45,80	0,04	0,85	-2,67	78,00	0,01
31.	A	41,35	47,53	0,88	0,35	-2,67	78,00	0,01
32.	Fc	54,03	51,10	0,07	0,79	1,60	78,00	0,11
33.	Ac	55,58	51,25	2,32	0,13	1,93	78,00	0,06
34.	A1	55,68	47,95	0,34	0,56	3,67	78,00	0,00
35.	A2	57,33	52,13	0,00	0,98	2,33	78,00	0,02
36.	A3	42,18	46,15	0,81	0,37	-1,56	78,00	0,12
37.	A4	45,88	50,65	7,40	0,01	-2,31	66,81	0,02

Porównanie wyników badań dotyczących postrzegania mężczyzny w roli mężczyzny i męża wykazało, że różnice istotne statystycznie występują w następujących skalach: Com, End, Ord, Int, Nur, Def, Scn, Pad, Mls, Np., A oraz A4. Wynika z nich, że mężczyzna jako mąż jest postrzegany jako bardziej wytrwały i zorganizowany w podjętych przez siebie działaniach (End, Ord), ma większą potrzebę rozumienia siebie oraz innych (Int) oraz większą potrzebę opiekowania się innymi (Nur) niż mężczyzna w roli mężczyzny. Ma także większą potrzebę podporządkowania się w relacjach z innymi (Def) i cechuje się większą samokontrolą (Scn), ponadto ma większy poziom przystosowania osobistego (Pad) a także cechuje go większy poziom przywództwa (Mls). Kobiety uważają ponadto, że mężczyzna w roli męża jest bardziej „wychowującym rodzicem” i „dorosłym” niż mężczyzna jako mężczyzna; jest także inteligentny lecz cechuje go niższa oryginalność niż mężczyznę w roli mężczyzny (A4).

Mężczyzna w roli mężczyzny jest z kolei postrzegany jako mający większą potrzebę ujawniania siebie (Exh), autonomiczności (Aut), agresywności (Agg) oraz cechuje go większa potrzeba zmian (Cha) niż mężczyznę w roli męża. Jest też generalnie postrzegany jako bardziej oryginalny niż mężczyzna jako mąż, choć nieco mniej inteligentny (A3, A4). Do opisu mężczyzny w roli mężczyzny kobiety użyły więcej przymiotników negatywnych niż w przypadku mężczyzny w roli męża (Ufv). Na poziomie tendencji różnice można zauważyć w ilości przymiotników pozytywnych (Fav) użytych do opisu mężczyzny w roli męża – użyto ich więcej, niż w przypadku opisu mężczyzny jako mężczyzny. Ponadto tendencje występują także w przypadku skali dotyczącej potrzeby porządku (Ord) – mężczyzna jako mąż wykazuje większą tendencję w kierunku przykładania wagi do porządku i organizacji niż mężczyzna w roli mężczyzny. Według studentek, mężczyzna w roli mężczyzny ma także tendencje do bycia bardziej twórczym i cechuje go tendencja do bycia bardziej dzieckiem (Fc, Ac) niż dorosłym (zgodnie z teorią analizy transakcyjnej).

Porównanie wyników badań dotyczących postrzegania mężczyzny w roli mężczyzny i ojca wykazało następujące różnice istotne statystycznie (tabela 8). Generalnie mężczyzna jako ojciec jest postrzegany bardziej pozytywnie – liczba pozytywnych przymiotników jest większa niż w opisie mężczyzny jako mężczyzny (Fav). Jako ojciec, jest on także postrzegany jako o wiele bardziej wytrwały (End), dominujący (Dom) rozumiejący siebie i innych (Int) oraz angażujący się w opiekę nad innymi (Nur) niż mężczyzna jako mężczyzna. Jest też bardziej samokrytyczny (Aba) i podporządkowujący się (Def) i samokontrolujący (Scn) w porównaniu z mężczyzną w roli mężczyzny. Jest również bardziej przystosowany (Pad) i ma więcej

zdolności przywódczych (Mls) niż mężczyzna jako mężczyzna. Cechuje go bycie bardziej „wychowującym rodzicem” (Np) i „dorosłym” (A) niż mężczyznę jako mężczyznę. Jest oceniany także jako mniej oryginalny (A3, A4) niż mężczyzna jako mężczyzna.

Tabela 7. Percepcja mężczyzny i ojca w grupie studentek

Lp.	Skala	Mężczyzna	Ojciec	Test Levene'a jednorodności wariancji		Test t równości średnich		Istotność (dwustronna)
				F	Istotność	t	df	
1.	Nck	41,33	38,48	3,21	0,08	1,92	78,00	0,06
2.	Fav	37,05	44,40	3,57	0,06	-2,25	78,00	0,03
3.	Ufv	69,03	52,70	18,19	0,00	4,23	62,72	0,00
4.	Com	22,15	28,58	0,57	0,45	-2,30	78,00	0,02
5.	Ach	46,98	49,18	0,95	0,33	-0,94	78,00	0,35
6.	Dom	51,70	54,15	0,04	0,84	-1,18	78,00	0,24
7.	End	42,30	52,38	1,79	0,19	-3,31	78,00	0,00
8.	Ord	45,05	54,78	0,61	0,44	-3,49	78,00	0,00
9.	Int	33,73	44,25	0,68	0,41	-3,65	78,00	0,00
10.	Nur	32,25	44,63	6,02	0,02	-4,62	61,17	0,00
11.	Aff	38,75	42,88	0,79	0,38	-1,39	78,00	0,17
12.	Het	47,83	43,30	1,22	0,27	1,78	78,00	0,08
13.	Exh	61,95	53,70	0,21	0,64	4,76	78,00	0,00
14.	Aut	62,15	52,50	1,10	0,30	5,62	78,00	0,00
15.	Agg	60,55	52,65	0,87	0,35	4,11	78,00	0,00
16.	Cha	48,80	40,50	0,00	0,98	4,68	78,00	0,00
17.	Suc	49,23	48,60	0,93	0,34	0,33	78,00	0,74
18.	Aba	40,50	46,68	4,37	0,04	-3,36	69,64	0,00
19.	Def	36,18	47,00	4,92	0,03	-5,61	69,64	0,00
20.	Crs	59,30	49,68	5,26	0,02	4,03	67,70	0,00
21.	Scn	41,88	49,40	4,14	0,05	-4,84	78,00	0,00
22.	Scf	51,30	52,78	3,18	0,08	-0,53	78,00	0,60
23.	Pad	35,78	48,18	5,68	0,02	-4,54	67,37	0,00
24.	Iss	53,68	56,35	2,66	0,11	-0,96	78,00	0,34
25.	Cps	55,25	49,95	1,06	0,31	2,61	78,00	0,01
26.	Mls	33,95	44,28	3,95	0,05	-3,74	78,00	0,00
27.	Mas	59,00	58,80	0,43	0,51	0,10	78,00	0,92
28.	Fem	36,20	38,15	0,37	0,55	-0,84	78,00	0,40
29.	Cp	58,55	55,20	0,41	0,52	1,77	78,00	0,08
30.	Np	38,88	49,73	0,32	0,58	-4,39	78,00	0,00
31.	A	41,35	49,33	2,89	0,09	-3,61	78,00	0,00
32.	Fc	54,03	50,20	0,83	0,37	2,10	78,00	0,04
33.	Ac	55,58	50,43	0,28	0,60	2,14	78,00	0,04
34.	A1	55,68	43,70	0,00	0,99	5,98	78,00	0,00
35.	A2	57,33	47,43	4,65	0,03	5,06	68,60	0,00
36.	A3	42,18	48,85	1,15	0,29	-2,60	78,00	0,01
37.	A4	45,88	51,18	1,15	0,29	-2,36	78,00	0,02

Studentki opisując mężczyznę jako mężczyznę używają w stosunku do niego więcej przymiotników negatywnych (Ufv). Widzą go też jako

PROBLEMATYKA MĘSKOŚCI

mającego większą potrzebę ujawniania siebie (Exh), mającego większą potrzebę agresywności (Agg) oraz zmiany (cha) niż mężczyzna w roli ojca. Uważają też, że współczesnego mężczyznę jako mężczyznę cechuje większa podatność na poddanie się poradnictwu psychologicznemu (Crs) a także większy potencjał twórczy (Cps). Widzą go też bardziej jako dziecko (Fc, Ac) oraz osobnika mającego większy poziom oryginalności niż mężczyznę w roli ojca.

Na poziomie tendencji udało się zauważyć różnice na skali Het – potrzeby kontaktów heteroseksualnych oraz na skali Cp – krytycznego rodzica: z badań wynika, że mężczyzna jako mąż ma mniejszą potrzebę takich kontaktów, a także to, że ma tendencję do bycia bardziej „krytycznym rodzicem” niż mężczyzna jako mężczyzna.

W przypadku porównania opisu mężczyzny jako męża i ojca, zauważono o wiele mniej różnic istotnych statystycznie niż w porównaniu mężczyzna – ojciec, jednakże o wiele więcej niż w przypadku analogicznego badania przeprowadzonego na studentach (tabela 8).

Tabela 8a. Percepcja męża i ojca w grupie studentek

Lp.	Skala	Mąż	Ojciec	Test Levene'a jednorodności wariancji		Test t równości średnich		Istotność (dwustronna)
				F	Istotność	t	df	
1.	Nck	38,30	38,48	0,20	0,65	-0,14	78,00	0,89
2.	Fav	42,35	44,40	0,10	0,76	-0,77	78,00	0,44
3.	Ufv	59,13	52,70	7,52	0,01	1,80	66,99	0,08
4.	Com	27,90	28,58	0,48	0,49	-0,27	78,00	0,79
5.	Ach	47,45	49,18	0,77	0,38	-0,77	78,00	0,44
6.	Dom	53,05	54,15	0,63	0,43	-0,57	78,00	0,57
7.	End	50,48	52,38	0,12	0,73	-0,67	78,00	0,50
8.	Ord	50,68	54,78	0,04	0,85	-1,53	78,00	0,13
9.	Int	40,65	44,25	0,48	0,49	-1,44	78,00	0,15
10.	Nur	42,28	44,63	4,65	0,03	-1,02	69,33	0,31
11.	Aff	41,08	42,88	1,16	0,29	-0,65	78,00	0,52
12.	Het	48,10	43,30	4,96	0,03	1,82	72,30	0,07
13.	Exh	56,73	53,70	0,00	0,97	1,90	78,00	0,06
14.	Aut	55,95	52,50	2,60	0,11	1,80	78,00	0,08
15.	Agg	55,88	52,65	0,49	0,48	1,66	78,00	0,10
16.	Cha	42,60	40,50	0,00	0,96	1,27	78,00	0,21
17.	Suc	48,50	48,60	0,71	0,40	-0,05	78,00	0,96
18.	Aba	41,35	46,68	0,36	0,55	-3,60	78,00	0,00

Tabela 8b. Percepcja męża i ojca w grupie studentek (cd.)

Lp.	Skala	Mąż	Ojciec	Test Levene'a jednorodności wariancji		Test t równości średnich		Istotność (dwustronna)
				F	Istotność	t	df	
19.	Def	43,53	47,00	1,14	0,29	-1,99	78,00	0,05
20.	Crs	55,63	49,68	1,87	0,18	2,82	78,00	0,01
21.	Scn	47,23	49,40	0,00	0,95	-1,58	78,00	0,12
22.	Scf	50,93	52,78	0,84	0,36	-0,69	78,00	0,49
23.	Pad	44,35	48,18	2,47	0,12	-1,64	78,00	0,11
24.	Iss	57,10	56,35	2,86	0,09	0,28	78,00	0,78
25.	Cps	51,88	49,95	0,09	0,77	1,12	78,00	0,27
26.	Mls	40,05	44,28	0,28	0,60	-1,92	78,00	0,06
27.	Mas	61,98	58,80	0,76	0,38	1,58	78,00	0,12
28.	Fem	38,38	38,15	1,23	0,27	0,12	78,00	0,91
29.	Cp	57,40	55,20	0,26	0,61	1,02	78,00	0,31
30.	Np	45,80	49,73	0,73	0,39	-1,63	78,00	0,11
31.	A	47,53	49,33	0,66	0,42	-0,90	78,00	0,37
32.	Fc	51,10	50,20	0,60	0,44	0,53	78,00	0,60
33.	Ac	51,25	50,43	0,97	0,33	0,39	78,00	0,70
34.	A1	47,95	43,70	0,45	0,50	2,10	78,00	0,04
35.	A2	52,13	47,43	5,42	0,02	2,49	70,57	0,02
36.	A3	46,15	48,85	0,09	0,77	-1,20	78,00	0,23
37.	A4	50,65	51,18	3,51	0,06	-0,29	78,00	0,77

Kobiety widzą mężczyznę w roli ojca jako cechującego się większą potrzebą samokrytyki i uniżenia się (Aba) oraz bardziej podporządkowującego się (Def) niż mężczyzna w roli męża. Ponadto w ich oczach mężczyzna jako mąż jest bardziej podatny na poradnictwo psychologiczne (Crs) a także jest bardziej oryginalny (A1, A2) niż jako ojciec.

Na poziomie tendencji daje się zauważyć, że kobiety użyły więcej przymiotników negatywnych w opisie mężczyzny jako męża (Ufv). Mają tendencję do postrzegania mężczyzny w roli ojca jako bardziej przystosowanego (Pad) niż mężczyzna w roli męża. Ponadto cechuje go większy poziom zdolności przywódczych (Mls) niż mężczyznę jako męża. Uważają ponadto, że mężczyzna jako mąż cechuje się większą tendencją w kierunku realizacji potrzeb kontaktów heteroseksualnych (Het), ma większą potrzebę ujawniania siebie (Exh), autonomiczności (Aut) oraz Agresywności (Agg) niż mężczyzna jako ojciec.

6. Interpretacja wyników

Pierwszy postawiony problem badawczy dotyczył postrzegania współczesnego mężczyzny w jego rolach społecznych – mężczyzny, męża oraz ojca. Zakładano, że istnieją różnice w postrzeganiu mężczyzny w jego rolach społecznych przez studentów i studentki.

Analiza poszczególnych wyników wskazuje, że studenci widzą współczesnego mężczyznę w roli mężczyzny jako człowieka mającego raczej mały wgląd w siebie (Int--), indywidualistę mającego małą potrzebę opieki nad innymi (Nur--), nie angażującego się zbyt w relacje (Aff-). Jest mało cierpliwy i wyrozumiały (Np-), raczej niefrasobliwie podchodzi do życia i obowiązków (A-). Według nich, współczesny mężczyzna nie lubi się podporządkowywać (Def-) i jest dość autonomiczny oraz może być postrzegany jako egoista (Aut+). Ma dużą potrzebę ujawniania siebie, co może przejawiać się w tendencji do zwracania na siebie uwagi (Exh++). Jest też dość rywalizujący oraz cechuje go dość wysoki poziom agresji (Agg++). Może być dość impulsywny (Scn-) oraz mało przystosowany społecznie (Pad-). Wyróżnia go także brak zdyscyplinowania, wytrwałości, ma małą zdolność planowania i organizacji oraz ma on mały wpływ na innych (Mls--).

Obraz mężczyzny jako mężczyzny, jaki wyłania się z badania przeprowadzonego wśród studentek, jest podobny (różnice istotne statystycznie wykryto tutaj w kilku skalach: Crs, Cps, Mas oraz Fem). Różnica polega na tym, że kobiety postrzegają go jako ambitnego, stanowczego raczej niecierpliwego i w tym sensie typowego dla roli męskiej (Mas++), natomiast przypisują mu zdecydowanie mniej cech postrzeganych jako typowo kobiece, takich jak empatia, delikatność, ciepło (Fem--). Postrzegają go także jako dość twórczego, oryginalnego (Cps+). Na uwagę zasługują wyniki skali Crs: niższe wyniki u mężczyzn mogą sugerować, że postrzegają oni mężczyznę w roli mężczyzny jako dość przedsiębiorczego, niezahamowanego, z zaufaniem do swoich zdolności. Podwyższony wynik (Crs++) u kobiet sugerować może coś przeciwnego: widzą one mężczyznę w roli mężczyzny jako niezadowolonego z życia, nieporadnego, mało pewnego siebie.

W przypadku badań dotyczących postrzegania mężczyzny jako męża, wyniki przedstawiają się nieco inaczej.

Studenci widzą mężczyznę w roli męża jako bardziej typowego (o wiele więcej wyników oscyluje wokół średniej). Na uwagę jednak zasługuje kilka skal: uważają oni, że mężczyzna jako mąż ma dość niski

wgląd w siebie, jest dość konwencjonalny (Int--). Ma także dość małą potrzebę bliższych więzi z innymi i małą potrzebę opiekowania się innymi (Nur--). Jest także dość uparty i nie lubi się podporządkowywać (Def-). Jest też raczej mało wytrwały i nie ma wielu zdolności przywódczych (Mls--).

Studentki postrzegają współczesnego mężczyznę w roli męża raczej podobnie jak studenci (jego obraz jest także dość typowy) z tą różnicą, że w porównaniu międzygrupowym w niektórych skalach wystąpiły różnice istotne statystycznie. Według studentek, mężczyźni w roli mężów są raczej apodyktyczni, potrafią domagać się tego, co według nich im się należy (Aba-). Różnica istotna statystycznie w skali Crs w kierunku Crs++ może sugerować, że kobiety widzą mężów jako dość nieporadnych życiowo, nie potrafiących cieszyć się życiem i posiadających raczej małe zaufanie do siebie. U mężczyzn wynik ten plasuje się bliżej środka skali, co świadczyłoby o tym, że w tym zakresie postrzegają się w granicach normy.

Kobiety uważają mężczyznę w roli męża także za typowego w swej roli męskiej (Mas++), w przeciwieństwie do mężczyzn, u których wynik ten plasuje się blisko średniej. Uważają one też, że mężczyzna jako mąż posiada niewiele cech typowych dla płci żeńskiej (delikatność, współczucie) – Fem.

Jeśli chodzi o postrzeganie mężczyzny w roli ojca, mężczyźni i kobiety widzą go najbardziej typowo i jednocześnie opis ten jest najbardziej porównywalny międzypłciowo. U studentów wszystkie wyniki skal potrzeb, skal tematycznych, analizy transakcyjnej oraz oryginalności – inteligencji zawierają się w przedziale 40,45 do 56,63, natomiast u kobiet – w przedziale od 38,15 do 58,80. Jedyna różnica na poziomie istotnym statystycznie zaznacza się w porównaniu wyników skali Fem. Studentki zwracają uwagę, że mężczyzna w roli ojca jest dość ambitny, stanowczy, typowy w swej roli męskiej (Mas+) i ma niewiele cech uważanych za typowo kobiece (Fem--).

Druga hipoteza zakładała zróżnicowanie dotyczące spostrzegania ról mężczyzny, męża i ojca zarówno u studentów jak i studentek. Założono, że zarówno studenci jak i studentki inaczej widzą mężczyznę w poszczególnych, pełnionych przez niego rolach.

W przypadku porównania *mężczyzna – mąż* różnice istotne statystycznie wystąpiły w dwunastu skalach. Z analizy wyników badań możemy wysnuć następujące wnioski:

Studenci uważają, że mężczyzna jako mąż ma większą potrzebę porządku oraz stabilizacji niż mężczyzna w roli mężczyzny (Ord). W większym stopniu potrafi zrozumieć siebie oraz innych (Int). Zauważyć można także, że jako mąż jest bardziej współczujący, empatyczny i opiekuńczy (Nur). Studenci uważają również, że w roli męża mężczyzna jest mniej agresywny i rywalizujący (Agg) a także mniej autonomiczny

i niezależny (Aut). Potwierdza to także różnica w wynikach skali Def – mężczyzna jako mąż jest odbierany jako bardziej podporządkowany, ulegający innym. Jest także mniej spontaniczny i bardziej się kontroluje (Scn), ale za to osiąga większy poziom przystosowania osobistego (Pad). Studenci uważają także, że w roli męża mężczyzna jest lepiej zorganizowany i wykazuje się większymi zdolnościami organizacyjnymi i przywódczymi (Mls).

Różnica w skali A1 wskazuje na to, że mężczyzna jako mężczyzna jest postrzegany jako bardziej oryginalny i spontaniczny, zaś różnica w skali A4 oznacza, że mężczyźni jako mężowie odbierani są jako bardziej analityczni, poukładani wewnątrznie, chociaż kosztem oryginalności i spontaniczności.

Najwięcej różnic istotnych statystycznie zauważono w porównaniu *mężczyzna – ojciec*; zauważono je w osiemnastu skalach. Wystąpiły one w przypadku wyników dotyczących tych samych skal co w porównaniu *mężczyzna – mąż*, poza nimi pojawiły się także w kilku innych skalach.

Studenci postrzegają mężczyznę w roli ojca jako bardziej wytrwałego w dążeniu do celu i mającego większe poczucie obowiązku (End) niż mężczyzna w roli mężczyzny. Zauważają także, że mężczyzna jako mężczyzna ma o wiele większą potrzebę ukazywania siebie i zwracania na siebie uwagi – zauważają, że w roli ojca potrzeba ta zostaje nieco wygaszona (Exh). Postrzegają oni także współczesnego mężczyznę w roli ojca jako bardziej wychowującego, ustabilizowanego (Np) a także jako bardziej zdyscyplinowanego i skoncentrowanego na celu (A) niż mężczyznę w roli mężczyzny. Z wyników badań wynika także, że mężczyzna jako ojciec jest raczej pragmatyczny, nieskomplikowany ale i jednocześnie mniej twórczy i oryginalny niż mężczyzna jako mężczyzna (A3).

Ostatnie porównanie *mąż – ojciec* nie wykazało żadnych różnic istotnych statystycznie poza jedną skalą – A1. Wyniki sugerują, że mężczyźni w roli męża są bardziej spontaniczni i oryginalni w porównaniu z rolą ojca. Na poziomie tendencji zauważono jedną różnicę – w przypadku skali Scn. Wynik może sugerować, że istnieje wśród badanych studentów tendencja do postrzegania mężczyzny w roli ojca jako bardziej statecznego i pracowitego, choć mniej spontanicznego niż mężczyzna w roli męża.

Z analizy wyników badań wynika, że postawiona hipoteza sprawdziła się – studenci postrzegają mężczyznę w poszczególnych rolach społecznych odmiennie. Na uwagę zasługuje fakt, że największe różnice występują w porównaniu *mężczyzna – mąż* oraz *mężczyzna – ojciec*, natomiast nie ma ich praktycznie w ogóle w przypadku porównania *mąż – ojciec*. Sugerować to może fakt, że studenci postrzegają rolę męża i ojca raczej podobnie, co

najwyżej różnicując natężenie pewnych cech, które posiada mąż i ojciec. Diametralnie inaczej za to postrzegają oni mężczyznę w roli mężczyzny.

Porównanie wyników badań wewnątrz grupy studentek wykazało także pewne różnice. Jeśli chodzi o porównanie *mężczyzna – mąż*, przedstawia się ono następująco.

Różnice istotne statystycznie wystąpiły w osiemnastu skalach. Według studentek, mężczyzna jako mąż jest bardziej wytrwały i ma większe poczucie obowiązku niż mężczyzna jako mężczyzna (End); ponadto cechuje go większy stopień rozumienia siebie oraz innych (Int), a także o wiele większy poziom opiekuńczości niż mężczyznę w roli mężczyzny (Nur). Jest także bardziej podporządkowany i szukający kompromisu (Def), ponadto jest bardziej zdyscyplinowany (Scn), przystosowany (Pad) i cechuje go większy poziom zdolności przywódczych niż mężczyznę w roli mężczyzny (Mls). W skali analizy transakcyjnej jest bardziej *wychowującym rodzicem* (Np) oraz *dorośłym* (A) co oznacza, że jest bardziej uczynny, wyrozumiały i odpowiedzialny niż mężczyzna w roli mężczyzny. Wyższy wynik w skali A4 oznacza, że kobiety postrzegają mężczyznę w roli męża jako bardziej analitycznego i inteligentnego, choć mniej oryginalnego, niż mężczyznę jako mężczyznę.

Z kolei porównania innych skal wskazują na to, że studentki postrzegają mężczyzn w roli mężczyzn jako bardziej autonomicznych (Aut) i mających większą potrzebę ujawniania siebie (Exh) niż wtedy, gdy pełnią rolę mężów. Jako mężczyźni, są oni także bardziej rywalizacyjni i agresywni (Agg) i mają większą potrzebę zmian. Są także postrzegani jako bardziej oryginalni, spontaniczni i niewrażliwi na konwenanse niż mężczyźni w roli mężów (A1 oraz A2).

W przypadku porównania *mężczyzna – ojciec* zanotowano bardzo dużą liczbę różnic istotnych statystycznie, aż dwadzieścia sześć na trzydzieści siedem w całym teście. Różnice istotne statystycznie wystąpiły w przypadku wyników dotyczących tych samych skal co w porównaniu *mężczyzna – mąż*, stąd skupimy się na opisie pozostałych.

Studentki uważają, że mężczyzna w roli ojca przykłada większą wagę do porządku (Ord) niż mężczyzna w roli mężczyzny. Twierdzą ponadto, że są mniej konfliktowi, bardziej nastawieni na kompromis i bardziej potrafią się podporządkować (Aba); ponadto w roli ojca uważają ich za cierpliwych, nieskomplikowanych, lecz mniej oryginalnych niż w roli mężczyzny (A3). Z kolei wyniki badań sugerują, że mężczyzna jako mężczyzna jest bardziej zagubiony, niezdolny do cieszenia się życiem niż mężczyzna jako ojciec (Crs). W roli mężczyzny studentki widzą mężczyznę jednak jako bardziej kreatywnego i oryginalnego niż w roli ojca (Cps, A1, A2). Uważają także, że współczesny mężczyzna jako mężczyzna cechuje się porywcznością i nie

potrafi odroczyć gratyfikacji (FC). Ponadto postrzegają go jako częściowo zależnego i bojącego się konfrontacji (AC).

W przypadku ostatniego porównania – *mąż – ojciec* uzyskaliśmy o wiele mniej różnic istotnych statystycznie – podobnie jak w analogicznym porównaniu przeprowadzonym w grupie studentów. W odróżnieniu od grupy studentów, zanotowano pięć różnic na poziomie istotności. Wystąpiły one w skalach Aba, Def, Crs, A1 oraz A2. Sugerować to może, że mężczyzna w roli męża jest postrzegany podobnie jak w roli ojca – z tą różnicą, że w roli ojca jest bardziej przystosowany i podporządkowany innym (Aba, Def), natomiast w roli męża jest postrzegany jako bardziej zagubiony i zahamowany (Crs) lecz jednocześnie jako bardziej oryginalny (A1, A2) niż mężczyzna w roli ojca.

Powyższa analiza wskazuje na to, że założone hipotezy dotyczące różnic w postrzeganiu mężczyzny jako mężczyzny, męża i ojca w obrębie danych grup płciowych sprawdziły się. Studenci oraz studentki inaczej postrzegają mężczyznę w pełnionych przez niego rolach. Największe różnice dało się zauważyć w postrzeganiu mężczyzny w roli mężczyzny oraz ojca, zarówno u studentów, jak i u studentek. Może to być związane z tym, że rola ojca jest niejako na przeciwległym biegunie skali *mężczyzna – mąż – ojciec*. Mężczyzna w roli ojca postrzegany jest przez studentów i studentki jako bardziej odpowiedzialny, ustabilizowany, uspołeczniony, lecz jednocześnie jako mniej spontaniczny i oryginalny niż mężczyzna jako mężczyzna. Mężczyzna w roli mężczyzny jest postrzegany bardziej jako rywalizujący, szukający nowych wrażeń, mający dość dużą potrzebę zmian. Można go określić jako dużego, nieco egoistycznego chłopca, który nie jest zainteresowany kontaktami społecznymi, jeśli wymagają one od niego zaangażowania. Lubi być widziany i ma potrzebę ujawniania siebie, co może przejawiać się w zwracaniu na siebie uwagi.

Wyniki badań dostarczyły ciekawej informacji dotyczącej postrzegania mężczyzny w roli męża i ojca przez studentów i studentki. Wydaje się, że studenci i studentki postrzegają mężczyznę w roli męża i ojca bardzo podobnie – w porównaniach wewnątrzpłciowych nie znaleziono wielu różnic istotnych statystycznie. Jednak o ile w przypadku porównania w grupie studentek różnic tych było kilka, tak w przypadku studentów wystąpiła tylko jedna różnica istotna statystycznie. Sugerować to może fakt, że studentki widzą mężczyznę w pełnionych przez niego rolach niejako odrębnie – każda z tych ról cechuje się pewnym zbiorem cech i zachowań, z których najbardziej podobne są role męża i ojca, choć różnią się trochę między sobą. Studenci wydają się nie różnicować praktycznie w ogóle roli męża i ojca – tak, jakby były one tożsame. Najbardziej różnicują oni bycie

mężczyzną i ojcem. Być może jako przedstawicielom płci, którą opisywali, było im trudniej zauważyć owe różnice, choć możliwa jest także hipoteza, że bycie w roli męża i ojca jest jednak w jakimś stopniu dla nich tożsame – różni się tylko natężeniem pewnych cech. Studentkom z kolei może być łatwiej zauważyć pewne zmiany w zachowaniu mężczyzn, gdy wchodzi w rolę męża, a później ojca – mogą je widzieć niejako z boku, z pozycji obserwatora.

Wyniki badań wydają się przynajmniej częściowo potwierdzać teoretyczne założenia, zawarte w poprzednich rozdziałach niniejszej pracy. Dotyczy to szczególnie postrzegania mężczyzny w jego męskiej roli. Otrzymane przez nas wyniki badań wydają się odzwierciedlać współczesne wzorce kulturowe, promujące mężczyznę aktywnego, szukającego łatwego zaspokojenia swoich potrzeb, nie nastawionego na odległe cele lecz na chwilową przyjemność i zabawę. Widać to szczególnie w wynikach dotyczących postrzegania mężczyzny jako mężczyzny – studenci oraz studentki postrzegają współczesnego mężczyznę jako dość oryginalnego, lecz raczej nieodpowiedzialnego, z lekkim rysem narcystycznym, nastawionego na egoistyczne zaspokojenie swoich potrzeb bardziej niż na zaspokajanie potrzeb innych. Może to być doskonałą pożywką dla współczesnej kultury, która lansując pewne wzorce, opisywane w powyższej części naszej pracy, ma okazję trafić na podatny grunt.

W przypadku ról społecznych męża oraz ojca, na pierwszy plan wysuwają się cechy związane z racjonalnością, pragmatycznością, zaradnością. Wydaje się, że studenci oraz studentki postrzegają mężczyznę w tych rolach jako osobę w działaniu, potrafiącą odnaleźć się w sytuacjach zadaniowych, lecz będącą bardziej zagubioną tam, gdzie w grę wchodzi emocje i potrzeba zaopiekowania się innymi. To z kolei wydaje się nie przystawać do tego, co współcześnie lansuje się w kulturze – wzorzec męża i ojca, jako partnera, posiadającego w równym stopniu androgyniczne cechy, wydaje się być wzorcem trochę sztucznie wytworzonym. W przypadku studentów i studentek wyniki badań wskazują, że mężczyzna w roli męża i ojca jest postrzegany jako dość typowo reprezentujący swoją płć i posiadający niewiele cech typowych dla płci przeciwnej (Mas, Fem).

Wyniki badań ukazują, że postrzeganie mężczyzny w jego rolach społecznych po części może być warunkowane przez wzorce kulturowe (szczególnie, jeśli chodzi o rolę mężczyzny). Wydaje się jednak, że pewne cechy pozostają niezmiennie, szczególnie te, które są związane ze stereotypowym pojmowaniem płci, jak emocjonalność, pragmatyzm, wrażliwość i tym podobne. Jednakże nie powoduje to sztywności zachowań – mężczyźni zmieniają się najbardziej w momencie wejścia w rolę ojca,

w której potrafią zrezygnować z wielu zachowań realizowanych w innych rolach.

7. Wnioski końcowe

W niniejszym artykule podjęto próbę przybliżenia kulturowego wzorca mężczyzny, męża i ojca widzianego oczami studentów i studentek. Celem przeprowadzonych badań było stworzenie pewnego uśrednionego profilu mężczyzny jako mężczyzny, męża i ojca widzianego oczami studentów i studentek oraz porównanie tych wizerunków.

Pewne hipotezy, które założono przed przeprowadzeniem badań, nie zostały potwierdzone. Wydawało się, że studenci i studentki będą inaczej postrzegać mężczyznę w pełnionych przez niego rolach. Okazało się jednak, że różnice w wynikach uzyskanych w obu grupach są na tyle nieistotne, że hipoteza ta nie uzyskała potwierdzenia. Każda grupa – i studenci, i studentki postrzegają podobnie mężczyznę w roli mężczyzny, męża oraz ojca.

Potwierdziła się natomiast inna, założona hipoteza. Okazało się, że studenci widzą inaczej mężczyznę w roli mężczyzny, inaczej w roli męża, a jeszcze inaczej w roli ojca. Taka sama hipoteza została założona w przypadku grupy studentek. Tutaj także widać było różnice w postrzeganiu mężczyzny w pełnionych przez niego rolach.

Przy okazji interpretacji wyników badań udało się zauważyć jeszcze inną rzecz. Okazało się, że studenci widzą rolę męża i ojca niejako tożsamo; można wysnuć wniosek, że istnieje opozycja w postrzeganiu ról: mężczyzna *versus* mąż oraz ojciec. Wyniki badań studentek wskazują na większe zróżnicowanie. Okazuje się, że każdą z tych ról widzą one jako bardziej odrębne.

Ponadto wyniki naszych badań wydają się potwierdzać pewne teorie dotyczące męskości. Pewne współczesne wzorce męskości, szczególnie lansowane przez media, znajdują odbicie, przynajmniej częściowe, w tym, jak jest postrzegany współczesny mężczyzna szczególnie w roli męskiej. Wydaje się, że studenci oraz studentki widzą mężczyznę w roli męskiej jako niezależnego, egoistycznego, niekonwencjonalnego, ale jednocześnie niepodejmującego zobowiązań i niezbyt dojrzałego. Można zatem powiedzieć, że w pewnym stopniu teorie mówiące o kryzysie męskości we współczesnym społeczeństwie, znajdują potwierdzenie. Zmienia się to postrzeganie mężczyzny w momencie, gdy wchodzi on w pozostałe role, szczególnie w rolę ojca. Natężenie cech negatywnych jest wtedy o wiele mniejsze, natomiast obie badane grupy postrzegają go jako bardziej

odpowiedzialnego, altruistycznego i zaradnego. Być może wejście w nową, bardzo wymagającą rolę, którą jest podjęcie odpowiedzialności za swoje potomstwo i ich matkę, powoduje mobilizację mężczyzny i zmianę dotychczasowych postaw.

Oczywiście przeprowadzone badania nie odpowiadają na wiele pytań, które mogą zrodzić się podczas lektury tej pracy. Dla przykładu, można zastanawiać się, dlaczego studenci postrzegają jako praktycznie tożsame role męża i ojca, podczas gdy studentki jednak je różnicują. Odpowiedź na to pytanie oraz inne być może uda się uzyskać przeprowadzając inne badania, gdyż warto podjąć działania zmierzające do poszerzenia wiedzy na ten temat.

Bibliografia:

- Arcimowicz, K. (2003). *Obraz mężczyzny w polskich mediach*. Gdańsk: GWP.
- Auderska, H., Łempicka, Z., Skorupka, S. (1996). *Mały słownik języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- Badinter, E. (1993). *XY tożsamość mężczyzny*. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.
- Bem, S. (2000). *Męskość i kobiecość – o różnicach wynikających z płci*. Gdańsk: GWP.
- Biddulph, S. (2005). *Męskość*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Borowiec, M. (2009). Fenomen ojcostwa. Opieka, Wychowanie, Terapia. Pismo metodyczno-teoretyczne poświęcone problemom profilaktyki społecznej i resocjalizacji, 3-4, 23-24.
- Brannon, L. (2002). *Psychologia rodzaju. Kobiety i mężczyźni: podobni czy różni?* Gdańsk: GWP.
- Chudy, G., Litwińska-Malec, K. (2001). *Ukradzione ojcostwo. Obraz mężczyzny w reklamie telewizyjnej*. (W:) D. Kornas-Biela (red.), *Oblicza ojcostwa*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Chmura-Rutkowska, I., Ostrouch, J. (2007). *Mężczyźni na przełęczu życia. Studium socjopedagogiczne*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Cieniuch, S. (2008). *Kryzys męskości jako zmiana tradycyjnego paradygmatu*. (W:) A. Radomski, B. Truchlińska (red.), *Męskość w kulturze współczesnej*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Doroba-Sawa, M. (2008). Socjalizacja i wychowanie jako enklawy zastanej myśli patriarchalnej: młoda męskość w obliczu braku adekwatnych modeli i ról płciowych. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 4, 33-62.
- Jankowska, M. (2010). *Rola ojca w wychowaniu dziecka*, Wychowanie w Przedszkolu, 6, 5-11.
- Kimura, D. (2006). *Płeć i poznanie*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Krajewska, A. (2008). *Konteksty ojcostwa*. (W:) M. Fuszera (red.), *Nowi mężczyźni? Zmieniające się modele męskości we współczesnej Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Trio.

- Mandal, E. (2004). Pojmowanie fenomenu płciowości w psychologii. W: A. Kuczyńska, E. Dzikowska (red.), *Zrozumieć płęć. Studia interdyscyplinarne II*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Melosik, Z. (2006). *Kryzys męskości w kulturze współczesnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Mc Dowell, J., Wakefield, N. (1993). *Zadziwiający wpływ tatusia*. Warszawa: Wydawnictwo Vocatio.
- Pankowska, D. (2005). *Wychowanie a role płciowe*. Gdańsk: GWP.
- Radomski, A., Truchlińska, B. (2008). *Wprowadzenie: Opowieści o męskości we współczesnych społeczeństwach Zachodu*. (W:) A. Radomski, B. Truchlińska (red.), *Męskość w kulturze współczesnej*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Reber, A., Reber, E. (2005). *Słownik psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Rękoś, M., Waszyńska, K. (2004). *Tożsamość płciowa i czynniki ją warunkujące*. (W:) A. Kuczyńska, E. Dzikowska (red.), *Zrozumieć płęć. Studia interdyscyplinarne II*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Rybicki, A. (2008). *Lew i baranek. O duchowości męczyzny*. Lublin: Wydawnictwo Gaudium.
- Schon, L. (2002). *Synowie i ojcowie. Tęsknota za nieobecnym ojcem*. Gdańsk: GWP.
- Siemieńska, R. (1997). *Portrety kobiet i męczyzn w środkach masowego przekazu oraz podręcznikach szkolnych*. Warszawa: Wydawnictwo Scholar.
- Stodulska-Jurczyk, S. *Metro czy macho – kim jesteś?*
<http://sympatia.onet.pl/0,2278,1569802,,metro-czy-macho-kim-jestes,artykuly.html> (Dostęp on-line 12.03.2013).
- Walesa, Cz. (2001). *Rola ojca w psychicznym rozwoju dziecka*. (W:) D. Kornas-Biela (red.), *Oblicza ojcostwa*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Witczak, J. (1987). *Ojcostwo bez tajemnic*. Warszawa: Wydawnictwo Scholar.